

Pytlak, Mariola

Rozwój demograficzny Grodziska Mazowieckiego

Rocznik Żyrardowski 6, 325-361

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariola Pytlak

Rozwój demograficzny Grodziska Mazowieckiego¹

Wstęp

O współczesnej sytuacji demograficznej decyduje szereg czynników o charakterze społecznym, gospodarczym i politycznym. Problemami demograficzno-społecznymi aktualnymi na terenie całej Polski jest proces starzenia się ludności oraz stosunkowo szybki wzrost liczby emerytów i rencistów. Rosnący udział osób starszych wzmacniany jest dodatkowo przez spadek liczby urodzeń, a w konsekwencji ujemny przyrost naturalny i brak choćby prostej zastępowalności pokoleń. W efekcie zmian proporcji między różnymi grupami ludności rośnie obciążenie ludności produkcyjnej osobami starszymi (w wieku 60 lat i więcej). Oznacza to rosnące potrzeby z zakresu szeroko pojętego zabezpieczenia społecznego. Postępujący proces starzenia się wiąże się z koniecznością rozwoju opieki społecznej (budownictwo mieszkaniowe, domy opieki społecznej i zabezpieczenie socjalne) oraz zdrowotnej (poradnictwo geriatryczne). Z kolei zmniejszanie się liczby dzieci i młodzieży umożliwi poprawę dostępności i jakości edukacji oraz opieki zdrowotnej, co w bezpośredni sposób wpłynie na edukacyjny i gospodarczy potencjał populacji przyszłych dorosłych.

Czy i w jakim stopniu procesy zachodzące w całej Polsce warunkują rozwój ludności Grodziska Mazowieckiego? – odpowiedź na to pytanie stanowi treść artykułu. W tym celu poza analizą dynamiki liczby ludności, dokonana zostanie ocena struktury mieszkańców miasta pod względem płci oraz wieku. Struktura ludności według płci i wieku da podstawę do określenia społeczno-ekonomicznych konsekwencji na przyszłość. Od struktury ludności zależęć będzie bowiem wielkość przyrostu naturalnego oraz jakość i wielkość zasobów siły roboczej, a co za tym idzie kształtowanie się popytu i szeroko rozumianego spożycia określonych dóbr – potrzeby mieszkaniowe, zapotrzebowanie na miejsca w szkołach i nowe miejsca pracy.

¹ Artykuł stanowi pierwszą część szerszego opracowania na temat rozwoju ludności Grodziska Mazowieckiego. W drugiej części dokonana zostanie próba określenia czynników, które decydują o kierunkach zmian ludnościowych na terenie miasta – analizie poddane zostaną przyrost naturalny i wędrownkowy, a na podstawie ich wzajemnych relacji określony zostanie typ rozwojowy ludności miasta.

1. Dynamika liczby ludności Grodziska Mazowieckiego w ujęciu historycznym

Warunki fizjograficzne, położenie i rezerwy siły roboczej pozwoliły, by koniec wieku XIX stał się w Grodzisku czasem przemian społeczno-gospodarczych. Największymi pod względem liczby ludności miastami na Mazowszu były wówczas Nowy Dwór, Góra Kalwaria i Zakroczym – główne, poza Warszawą, ośrodki gospodarcze regionu (patrz tabela 1). Ekspansja stolicy i rozwój komunikacji, zwłaszcza sieci kolejowej na zachód od Warszawy (Kolej Warszawsko-Wiedeńska) spowodował, że na początku XX wieku szereg miast uzyskało nowe możliwości. Wśród nich znalazł się również Grodzisk. Położony w centrum powiatu błońskiego zaczął rozwijać się jednocześnie w dwóch kierunkach – jako osada letniskowa (ośrodek życia kulturalnego kuracjuszy i siedziba kolejarzy) oraz osada fabryczna. Do Grodziska zaczęła napływać głównie nabywająca działki ludność średniozamożna – przeważnie warszawscy kolejarze i w niewielkim stopniu robotnicy fabryczni². Relatywnie nieduża skala rozwijającego się przemysłu i rzemiosła pozwalała na wykorzystanie wolnych zasobów siły roboczej z okolicznych wsi. W Grodzisku na stałe osiedlali się jedynie nieliczni specjaliści i sprowadzani przez właścicieli zakładów robotnicy wykwalifikowani. Niespełna 3,5-tysięczny Grodzisk był u progu XX wieku jednostką stosunkowo małą – stracił prawa miejskie (1870) i nie mógł się równać z takimi choćby miastami jak Błonie (4 885 mieszkańców) czy Sochaczew (6 864 osób)³. Współistnienie zaś dwóch różnych funkcji niedawnego miasta spowodowało, że przyrost ludności w Grodzisku nie był tak duży jak w rozwijających się ośrodkach przemysłowych (jakimi stał się Żyrardów i gwałtownie rosnący Pruszków) czy też letniskowo-uzdrowiskowych, których przykładem może być Otwock (leczenie gruźlicy) oraz Wołomin „sypialnia” Warszawy (tabela 1)⁴.

² M. Bojanek, Grodzisk. Zakład leczniczy i sanatorium, Warszawa 1929, „Przewodnik po Zdrojowiskach i Zakładach Leczniczych”, red. H. Skulski. Cytat za: B. Dymek, Grodzisk Mazowiecki w latach 1914–1939, (w:) Dzieje Grodziska Mazowieckiego, red. J. Kazimierski, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa 1989, s. 168.

³ Zobaczyć: Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 30 września 1921 roku, Gospodarstwa domowe, Tablice, GUS, Warszawa 1930 oraz Miasta województwa warszawskiego 1960–1963 – materiały do studiów nad rozwojem miast, WUS, Warszawa 1965.

⁴ Szerzej na temat warunków rozwoju miast podwarszawskich: J. Kazimierski, Urbanizacja Mazowsza z uwzględnieniem miast podwarszawskich, (w:) Warszawa i Mazowsze. Rozważania nad dziejami, Wydawnictwo DIG, Warszawa 1998, tom II, s. 37 i dalsze.

Tabela 1. Ludność Grodziska na tle wybranych miast w latach 1897–1946

Wyszczególnienie	Liczba ludności (w tys.)						Dynamika zmian liczby ludności					
							1921 = 100%					1939– –1946
	1897	1911	1921	1931	1939	1946	1897	1911	1931	1939	1946	
Grodzisk Maz.	2,8	3,5	11,2	15,7	19,5	14,6	25,0	31,3	140,2	174,1	130,4	74,9
Błonie	3,0	4,9	5,3	7,6	8,8	6,4	56,6	92,5	143,4	166,0	120,8	72,7
Góra Kalwaria	5,3	6,2	5,5	7,1	7,4	3,7	96,4	112,7	129,1	134,6	67,3	50,0
Nowy Dwór Maz.	7,3	7,5	7,8	9,4	10,5	5,0	93,6	96,2	120,5	134,6	64,1	47,6
Otwock	*	6,3 ^a	8,6	15,0	19,9	12,6	*	73,3	174,4	231,4	146,5	63,3
Piaseczno	2,8	3,8	5,6	7,1	8,1	6,6	50,0	67,9	126,8	144,6	117,9	81,5
Pruszków	1,7	16,0	15,1	23,7	28,0	25,1	11,3	106,0	157,0	185,4	166,2	89,6
Radzymin	4,2	4,1	5,0	6,8	8,6	4,4	84,0	82,0	136,0	172,0	88,0	51,2
Serock	3,9	*	4,7	5,4	6,5	2,1	83,0	*	114,9	138,3	44,7	32,3
Wołomin	*	*	6,4	13,1	15,5	8,3	*	*	204,7	242,2	129,7	53,6
Zakroczym	4,5	5,9	5,9	6,1	6,5	3,4	76,3	100,0	103,4	110,2	57,6	52,3
Żyrardów	5,7	31,0	21,0	25,1	35,0	20,2	27,1	147,6	119,5	166,7	96,2	57,7

a – dane dla 1916 roku,

* – brak danych zjawiska

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Gryciuk, *Rozwój przestrzenny miasta, zabudowa, infrastruktura i gospodarka komunalna*, w: *Dzieje Grodziska...*, op. cit., s. 277; M. Ciechocińska, *Problemy ludnościowe aglomeracji warszawskiej*, PWN, Warszawa 1975, s. 105.

Rozwój demograficzny i gospodarczy zahamowany został przez wydarzenia pierwszej wojny światowej – począwszy od roku 1915 władze carskie przewidziały wysiedlenie (wraz z inwentarzem) całej ludności Królestwa Polskiego i pozostawienie „pustego pola” – niszczone były domy, dewastowane tory i drogi oraz urządzenia fabryczne – skutkiem tych działań było zmniejszenie zaludnienia województwa o prawie 1/6⁵. Również w Grodzisku zarządzona została ewakuacja ludności – głównie dotyczyło to Żydów oraz specjalistów wywożonych wraz ze zdemontowanymi maszynami z grodziskich fabryk – łącznie wysiedlono w głąb Rosji 1904 osoby, czyli blisko 2/3

⁵ M. Ciechocińska, *Problemy...*, op. cit., s. 120.

ogółu mieszkańców⁶. W Grodzisku, oprócz zniszczonych nielicznych na terenie miasta dużych fabryk, zniszczenia materialne nie były wielkie – ksiądz Bojanek zanotował: „*rozbitych kulami armatnimi jest 22 domy, kilka drewnianych domów i wiele ogrodzeń przy willach wskutek długiego postoju wojsk rosyjskich popalono*”⁷.

Sytuacja Grodziska uległa zmianie po zakończeniu działań wojennych, kiedy zostały przywrócone prawa miejskie, a silnie ciężące do miasta przedmieścia – Jordanowice, Wólka Grodziska i Nowy Grodzisk zostały włączone do „nowego” Grodziska⁸. Według spisu w 1921 roku miasto liczyło 11 254 osoby, stając się jednym z większych ośrodków na zachodnim Mazowszu (rysunek 1)⁹.

Kolejne dziesięciolecie pozwoliło Grodziskowi Mazowieckiemu utrwalić swoją pozycję – dynamika przyrostu pozwoliła uplasować się na 10 miejscu wśród 105 miast i osiedli o charakterze miejskim na terenie ówczesnego województwa warszawskiego¹⁰. Niewątpliwie miała na to wpływ elektryfikacja linii kolejowych oraz otwarcie linii elektrycznej kolejki dojazdowej w 1927 roku, które umożliwiły rozwój Grodziska jako ośrodka przemysłowego i stworzenie nowych miejsc pracy – w 1938 miasto plasowało się na czwartym miejscu pod względem zatrudnienia w przemyśle (po Żyrardowie, Pruszkowie i Jeziorniej). Ponadto Grodzisk istniał ciągle jako letnisko podstołeczne¹¹. W tych warunkach Grodzisk z małego miasteczka przeistoczył się w jeden ze znaczniejszych ośrodków średniej wielkości na zachodnim Mazowszu.

⁶ B. Dymek, *Grodzisk Mazowiecki w latach 1914–1939*, (w:) *Dzieje Grodziska*, op. cit., s. 172.

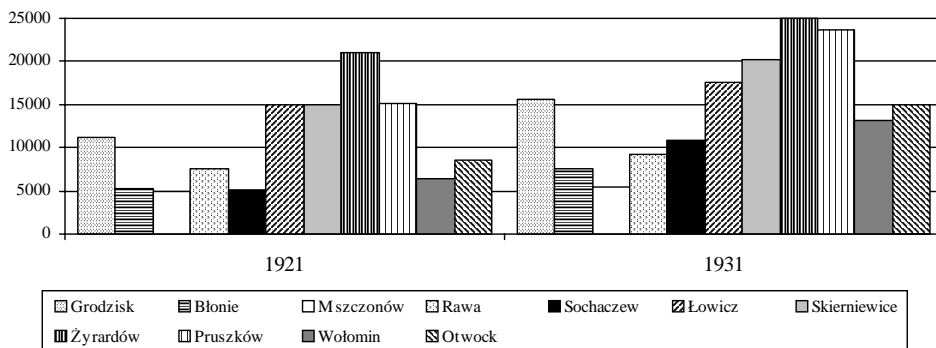
⁷ Tamże, s. 69.

⁸ Grodziskowi prawa miejskie przywróciły władze niemieckie jeszcze podczas I wojny światowej 8 września 1915 roku. Grodzisk pełnił funkcje miasta już od dawna, ale zgodnie z prawem carskim pozostawał osadą. Szerzej: *Zmiany administracyjne miast i osiedli 1918–1963*, Warszawa 1964.

⁹ Zobacz: W. Wakar, *Osiedla o charakterze miejskim i podmiejskim województwa warszawskiego łącznie z miastem stołecznym Warszawą*, „Kwartalnik Statystyczny” 1929, t. VI, z. 3, s. 1150.

¹⁰ A. Stawarz, *Spółczesność Grodziska Mazowieckiego w XIX–XX wieku*, w: *Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju XIX–XX wieku*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, Grodzisk Maz. 2003, s. 98.

¹¹ S. Rychliński, *Województwo stołeczne: jego obszar i zadania*, „Samorząd Terytorialny” nr 3/4 z roku 1935.

Rys. 1. Liczba ludności wybranych miast zachodniego Mazowsza w latach 1921 oraz 1931

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej; Ludność i budynki na podstawie tymczasowych wyników drugiego spisu ludności z dnia 9 grudnia 1931 roku, Cz. I – województwa centralne i wschodnie, GUS, Warszawa 1933.

Niestety rozwój społeczno-gospodarczy Grodziska, tak jak i innych miast polskich zahamowała II wojna światowa. Pierwsze bomby spadły na Grodzisk już 1 września, a tydzień później miasto zajęły oddziały SS¹². W przededniu wojny Grodzisk liczył 19,5 tysięcy osób, 3 lata później – w roku 1942 około 14 650 osób. Oznacza to, że w okresie działań wojennych największe straty poniesione zostały w pierwszej połowie okupacji, a związane były głównie z eksterminacją społeczności żydowskiej.

W 1946 – w rok po wyzwoleniu – miasto liczyło 14 628 mieszkańców, a zatem nieznacznie tylko mniej niż w roku 1942 (tabela 2). Przejściowo, w czasie powstania i po powstaniu warszawskim miasto powiększyło liczbę mieszkańców – na terenie Grodziska i sąsiednich miast znalazło schronienie wielu wysiedlonych Warszawiaków oraz więźniów wyprowadzonych z największego obozu przejściowego w Pruszkowie. Oficjalne statystyki notowały w samym Grodzisku około 22 tysiące mieszkańców, ale biorąc pod uwagę niedopełnianie formalności meldunkowych szacuje się, że prawdopodobnie na początku 1945 roku mieszkało w mieście nie mniej niż 30 tysięcy osób. Dla porównania ludność znacznie większego Pruszkowa liczyła wtedy 37,3 tysięcy osób¹³.

Skutkiem działań wojennych było zmniejszenie się średnio o 1/3 liczby ludności miejskiej województwa warszawskiego. Podobnie jak w Gro-

¹² Raport Zarządu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim do Starostwa powiatu błońskiego w Grodzisku Mazowieckim z 1 września 1939 roku, Muzeum w Grodzisku Maz. AP Żyrardów, Akta miasta Grodziska, sygnatura 281. Za: D. Skorwider, *Dzieje...*, op. cit., s. 197,

¹³ A. Stawarz, *Z kart najnowszej historii Grodziska Mazowieckiego (1945–1985)*, w: *Dzieje...*, op. cit., s. 210.

dzisku, również w innych miastach województwa uległa niemal całkowitej zagładzie ludność żydowska. Brak jest dokładnej statystyki strat wojennych Grodziska, ale liczba ludności przez 6 wojennych lat zmniejszyła się w Grodzisku o 1/4 i była niższa niż 11 lat wcześniej (w roku 1931 w Grodzisku mieszkało ponad 15,6 tysięcy osób). Relatywnie, w skali województwa, straty Grodziska nie były jednak duże – o połowę zmniejszyła się ludność Góry Kalwarii (z 7,4 tysięcy osób w roku 1939 do 3,7 tysięcy w 1946), Nowego Dworu (z 10,5 do 5 tysięcy), Radzymina (z 8,6 do 4,4 tysięcy) czy Zakroczymia (z 6,5 do 3,4 tysięcy), natomiast w najbardziej zniszczonych przyfrontowych miastach straty sięgały nawet 70% ludności w porównaniu ze stanem przedwojennym – w Serocku z 6,5 do 2,1 tysięcy osób.

Tabela 2. Ludność wybranych miast województwa mazowieckiego w latach 1946–2002

Wyszczególnienie	Liczba ludności w latach									Dynamika przyrostu ludności (1950 = 100%) ¹⁴		
	1946	1950	1960	1970	1980	1990	1995	2000	2003	1950 – 1970	1950 – 1990	1950 – 2000
Grodzisk Maz.	14610	15960	18946	20470	23340	24719	24962	25774	26276	128	155	162
Błonie	6416	6652	9674	11507	12826	12297	12415	12361	12159	173	185	186
Brwinów	6518	8171	10295	10895	11117	10997	11000	11253	11633	134	135	138
Milanówek	9609	10906	14323	13365	14416	14521	14483	14866	15368	122	133	136
Mszczonów	3200	2826	3297	3800	*	5975	6185	6245	6269	134	211	221
Otwock	17503	27664	36307	40180	47353	44283	44184	44356	*	145	160	160
Piaseczno	9967	12068	15402	20623	23041	24417	25305	27575	34603	171	202	228
Piastów	8145	10220	14470	17537	20441	23648	23713	24036	23394	172	231	235
Pockowa Leśna	2622	3310	3886	3391	3279	3464	3664	3705	3794	102	105	112
Pruszków	27642	30718	38016	43270	49343	52652	52942	53427	54727	141	171	174
Sochaczew	10116	11336	16172	28330	*	38678	39703	39749	38302	250	341	351
Wołomin	8951	15189	21432	24182	39887	36792	36508	36643	*	159	242	241
Żyrardów	20900	22946	29552	33694	37200	42683	43502	43656	41554	147	186	190

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Rakowski, Osadnictwo Mazowsza, „Biuletyn IGS” SGH, nr 4 1989, s. 66–69; E. Bagiński, Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1998, s. 35–36; Miasta w liczbach 1999–2000, GUS, Warszawa 2002, s. 64–68; Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2003 roku, GUS, Warszawa 2004, s. 69–70.

W porównaniu jednak ze stratami poniesionymi przez miasta położone po zachodniej stronie stolicy, ubytek ludności w Grodzisku był dość wysoki – dla porównania w Piasecznie wahał się on w granicach 19% (z 8,1 do 6,6 tysięcy), a w Pruszkowie zaś niewiele ponad 10% (z 28 do 25,1 tysięcy)¹⁵. Zwią-

¹⁴ Dynamika zmiany zaludnienia mówi o sile zachodzących procesów ludnościowych na terenie określonej jednostki terytorialnej. W celu jej określenia przyrównuje się osiąganą w kolejnych latach liczbę ludności do roku bazowego – w tym przypadku roku 1950.

¹⁵ M. Ciechocińska: *Problemy ...*, op. cit., s.106.

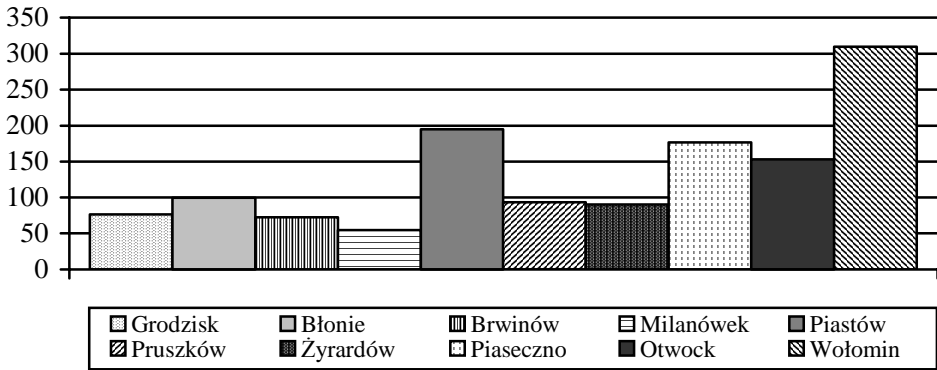
zane to było zapewne z nieliczną w porównaniu z Grodziskiem społecznością żydowską w tych miastach. Świadczyć może o tym także fakt, iż w pobliskim Błoniu, w którym w 1939 roku Żydzi stanowili $\frac{1}{4}$ ogółu mieszkańców miasta (a zatem więcej niż w Grodzisku, w którym stanowili oni ok. 20% ludności), ubytek ludności był znacznie wyższy i przekraczał 27%.

Po zakończeniu działań wojennych rozpoczął się wielki ruch migracyjny. Od końca lat 40. XX wieku liczba ludności w Grodzisku stale przyrastała, jednakże przedwojenny stan ludności osiągnięty został dopiero w roku 1965 (tabela 2). Dla przykładu Pruszków i Otwock osiągnęły go już przed rokiem 1950, w ciągu następnego dziesięciolecia – Błonie i Wołomin. Nieco później niż Grodzisk straty wojenne odbudowywały Radzymin, Serock i Zakroczym – a zatem miasta, które w czasie wojny poniosły znacznie większe niż Grodzisk straty. Najniższą dynamiką cechował się natomiast Żyrardów, który przedwojenny poziom 35 tysięcy mieszkańców osiągnął dopiero przed rokiem 1980¹⁶.

Zaludnienie Grodziska w latach 1946–2000 wzrosło o 11 146 osób (76,3%). Znacznie wyższą dynamikę przyrostów wykazywały zarówno ośrodki mniejsze, takie chociażby jak Błonie, które prawie podwoiły zaludnienie, jak i większe niż Grodzisk (Pruszków, Żyrardów) – pokazuje to rysunek 2. Znacznie mniej liczebne w 1946 roku miasta dzięki większej dynamice rozwoju zbliżyły się poziomem zaludnienia (Piastów) lub też pozostały Grodzisk daleko w tyle (Piaseczno, a zwłaszcza Wołomin). W momencie wyzwolenia wszystkie miasta województwa znajdowały się w trudnej sytuacji gospodarczej, jednakże ożywienie najszybciej zarysowało się w tych ośrodkach, w których straty były najniższe – przykładem może być silny ośrodek przemysłowy, jakim był przed wojną Pruszków, który dość szybko zaczął odbudowywać swoją gospodarkę. Otwock natomiast, miasto wypoczynkowo-uzdrowiskowe, wykorzystał swoją szansę w postaci dużej liczby domów letniskowych – pozbawieni mieszkań warszawiacy wykorzystywali istniejące w tym mieście możliwości, poparte dobrą komunikacją ze stolicą (w tym również elektryfikacją linii kolejowej w 1952 roku)¹⁷.

¹⁶ Wykaz miast, które w dniu 31.12.1965 roku nie osiągnęły stanu ludności z 1939 roku znajdzie czytelnik w *Statystyce miast i osiedli 1945–65*, GUS, Warszawa 1967, s. 914.

¹⁷ M. Ciechocińska, *Problemy...*, op. cit., s. 122. Zobacz także; A. Stasiak, *Urbanizacja strefy podmiejskiej na przykładzie powiatu wołomińskiego*, w: *Warszawa – socjologiczne zagadnienia stolicy i aglomeracji*, Książka i Wiedza, Warszawa 1969, s. 320.

Rys. 2. Dynamika przyrostu zaludnienia wybranych miast w latach 1946–2000

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – jak w tabeli 3.

Przez 20 lat, do roku 1970 liczba ludności w Grodzisku wzrosła o 4 490 osób, a zatem zaledwie o 28% – niższą dynamikę miały jedynie miasta znacznie od Grodziska mniejsze, takie jak Milanówek i Podkowa Leśna. O uzyskanej skali świadczą wyniki uzyskane przez inne miasta – ponad 40% wzrost zaludnienia Pruszkowa i Otwocka czy też ponad 70% – Piaseczna i Piastowa. A przecież Grodzisk miał wszelkie sprzyjające rozwojowi warunki¹⁸. Dlaczego zatem Grodzisk tak powoli zmieniał swoje oblicze? Złożyło się na to wiele czynników, wśród których na pierwszym miejscu wymieniane są olbrzymie braki mieszkaniowe¹⁹. Przy braku innych możliwości dominującą w Grodzisku formą było budownictwo ze środków własnych ludności. Trudną sytuację pogarszała konieczność zmiany charakteru miasta – w wyniku zniszczeń wojennych w całym kraju spadło znaczenie miast pełniących funkcje turystyczno-wypoczynkowe, a zatem przedwojenne podwarszawskie lotnisko straciło podstawy bytu. Grodzisk leżący około 30 km od Warszawy nie mógł przy tym stać się podwarszawską „sypialnią”, tak jak to miało miejsce w przypadku znacznie bliżej położonego stolicy Otwocka. Wśród przyczyn, które osłabiły rozwój Grodziska wymienić należy również zlikwidowanie prywatnego rzemiosła. Trzeba pamiętać przy tym, że przed II wojną światową znaczna część zakładów usługowych znajdowała się w rękach Żydów, którzy nigdy

¹⁸ W. Wernic, *Strzały w herbie*, „Rzeczpospolita” z 8 lutego 1950 roku.

¹⁹ A. Sroga, *30 km od Warszawy. To co najbardziej boli*, „Trybuna Mazowiecka” nr 8 z 10 stycznia 1958 roku.

nie wrócili na teren miasta. Polscy rzemieślnicy nie byli w stanie stworzyć odpowiednio rozwiniętej sieci usługowej – zarówno ze względu na wielkość strat ludnościowych, jak i materialnych. Istniejące nieliczne zakłady borykające się z szeregiem trudności wynikających z dyskryminacyjnej polityki państwa socjalistycznego wobec własności prywatnej, przy braku sieci punktów uspołecznionych nie mogły wpływać pozytywnie na rozwój społeczno-gospodarczy miasta. Dopełnieniem zaś był nieproporcjonalnie mały procent przydzielanych miastu w ramach planu centralnego środków budżetowych i inwestycyjnych, głównie z powodu olbrzymich wydatków na odbudowę stolicy²⁰.

Kolejne dwudziestolecie w Grodzisku cechowało się zbliżoną skalą zmian liczby ludności – w roku 1990 mieszkało tam o 4 270 osób więcej niż w roku 1970 (wzrost o 27%). Podobną dynamikę wzrostu zanotowano w tym czasie zarówno w Pruszkowie (30%), jak i w Piasecznie (31%). Znacznie szybciej rozwijał się Żyrardów i leżący bliżej Warszawy Piastów. Sytuacja miasta – przestarzała infrastruktura techniczna i społeczna w wyniku niedociągnięć poprzedniego okresu nie stwarzała dobrych warunków życia mieszkańcom i rzutowała wyraźnie na dynamikę rozwoju ludności. Ponadto w czerwcu 1975 roku, w wyniku wprowadzenia dwustopniowego podziału administracyjnego Grodzisk stracił odzyskany po wojnie status miasta powiatowego, stając się ponownie ośrodkiem władz miasta i gminy. U progu lat 80. Grodzisk opuszczało więcej osób, niż osiedlało się w nim na stałe, a o zwiększaniu się liczby ludności miasta decydował przyrost naturalny. Sytuacja uległa zmianie, kiedy rozbudowująca swe zasoby spółdzielnia mieszkaniowa zaczęła zapewniać wyższy standard życia, rozwijający się przemysł – miejsca pracy, a handel – możliwość zaopatrzenia się na miejscu nie tylko w niezbędne artykuły pierwszej potrzeby. Od połowy lat osiemdziesiątych coraz większą rolę w rozwoju demograficznym Grodziska zaczęła odgrywać ludność napływowa, a Grodzisk zaczął spełniać funkcję „sypialni” dla ludności pracującej w Warszawie.

Przemiany ustrojowe, jakie zaszły w Polsce po roku 1989 dobrze posłużyły gospodarce Grodziska i jego rozwojowi ludnościowemu. Grodzisk ponownie stał się miastem powiatowym, rozszerzając znacznie zasięg swoich wpływów. Głównym w tym czasie czynnikiem wzrostu zaludnienia w Grodzisku stało się przy ujemnym przyroście naturalnym – do-

²⁰ Na temat przyczyn niedorozwoju małych miast pisze A. Ginsbert, *Ekonomiczne przesłanki rozwoju małych miast*, „Biuletyn IGS” SGH nr 3/4 z 1964 roku, s. 25–46.

datnie saldo migracji. Dynamika zanotowana między rokiem 1990 a 2000 była w Grodzisku stosunkowo wysoka – wyższa niż w tym samym czasie w Piastowie, Pruszkowie czy też Żyrardowie. Szybszym niż Grodzisk rozwojem pochwalić się mogło nadal szybko rozwijające się Piaseczno oraz Mszczonów czy też – modna wśród warszawskich elit – Podkowa Leśna. Tezę tę potwierdzają rezultaty zanotowane w roku 2003 (patrz tabela 3).

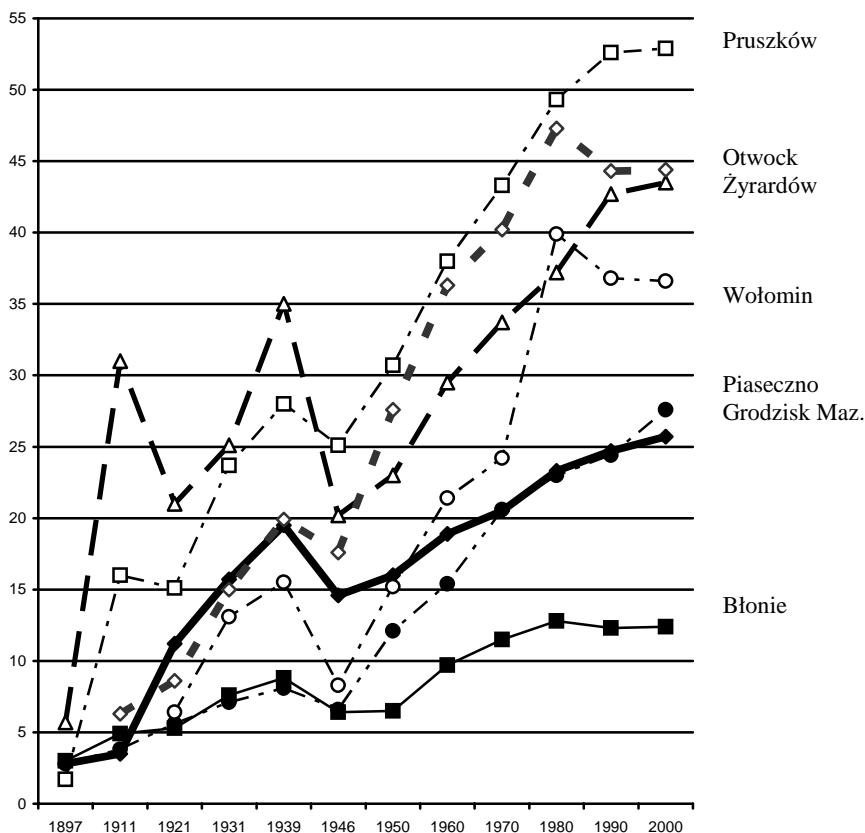
Podsumowując tę część rozważań stwierdzić można, że w roku 2002 Grodzisk przekroczył granicę 26 tysięcy, utrzymując pozycję silnego ośrodka, nadal jednak średniej wielkości²¹. Niestety w miastach, które po tej stronie Warszawy są głównymi „konkurentami” Grodziska, a więc zarówno w Pruszkowie, jak i Żyrardowie przyrost rzeczywisty ludności był znacznie szybszy – ilustruje to rysunek 3. Średni roczny współczynnik wzrostu dla Grodziska obliczony dla lat 1946–2003 równał się 10,0‰²². Analogiczny wskaźnik dla Pruszkowa wynosił 11,5‰, dla Żyrardowa natomiast 11,6‰.

W rozwoju Grodziska zauważyć można trzy etapy. Pierwszy – do roku 1946, kiedy to następował szybki rozwój miasta – małe XIX-wieczne miasteczko przeistoczyło się w tym czasie w silny ośrodek przemysłowy średniej wielkości u progu II wojny. Przemiany te były zgodne z procesami zachodzącymi w początkowym okresie rozwoju aglomeracji warszawskiej. Etap drugi – powojenny, do roku 1970, w którym zdecydowanie spadło znaczenie Grodziska na zachodnim Mazowszu. Miała na to wpływ zarówno zła gospodarka władz lokalnych, jak też fakt, że w podregionie warszawskim po II wojnie światowej przybyło miast, które w bardziej widoczny sposób powiększyły liczbę mieszkańców – przykładem może być choćby Wołomin czy też Otwock. Trzeci wreszcie etap, to stopniowe odradzanie się miasta jako ośrodka najpierw przemysłowego, następnie – po transformacji systemowej – usługowo-przemysłowego, dążącego ponadto do rozszerzenia swej funkcji mieszkaniowej.

²¹ Granicę 20 tysięcy mieszkańców Grodzisk osiągnął w roku 1970 i przez ponad 30 lat liczba ludności miasta zwiększyła się jedynie o 28,4%.

²² Obliczony zgodnie z wzorem:
$$W = \frac{L_n - L_0}{(t_n - t_0)L} C$$
, gdzie: L_n – liczba ludności na końcu

badanego okresu, L – liczba ludności na początku okresu badanego, $(t_n - t_0)$ – długość okresu badanego w latach, C – constans, najczęściej 1 000.

Rys. 3. Rozwój ludności Grodziska Mazowieckiego w porównaniu z wybranymi miastami pasma zachodniego

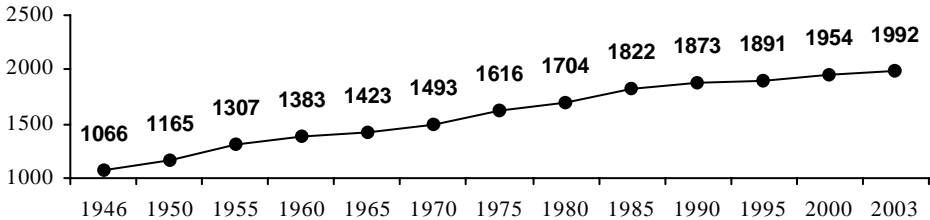
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: Miasta województwa warszawskiego 1960–1963 – materiały do studiów nad rozwojem miast, WUS, Warszawa 1965; Rocznik statystyczny województwa warszawskiego 1958, 1960, 1961, Wojewódzka Rada Narodowa; Rocznik statystyczny województwa warszawskiego 1966, 1971, 1976, 1981, 1986, 1991, WUS.

2. Gęstość zaludnienia

Grodzisk jest miastem zbyt małym, aby informacje dotyczące liczby ludności uwzględniały podział na poszczególne dzielnice, niemożliwe jest zatem dokonanie analizy rozmieszczenia ludności na terenie miasta. Można oczywiście wnioskować, iż zaludnienie wschodniej części miasta z osiedlem budynków wielorodzinnych jest znacznie większe niż osiedla domów jednorodzinnych na południu, ale hipoteza ta nie może być poparta

danymi liczbowymi. Z konieczności zatem analiza rozmieszczenia przestrzennego ograniczona zostanie do gęstości zaludnienia całego miasta oraz porównania z sąsiednimi miastami.

Najpopularniejszym miernikiem rozmieszczenia ludności jest współczynnik gęstości zaludnienia²³, na wysokość którego wpływają dwa czynniki: po pierwsze rozwój liczby ludności, a po drugie – rozwój terytorialny jednostki osadniczej. Biorąc pod uwagę fakt, że granice administracyjne Grodziska (podobnie jak i miast graniczących z Grodziskiem) nie zmieniały się w okresie powojennym w zasadniczy sposób, uznać należy, że głównym czynnikiem wzrostu zagęszczenia był przyrost ludności na ich terenie. W Grodzisku wskaźnik gęstości zaludnienia zwiększał się analogicznie do liczby ludności – od 1066 osób/km² bezpośrednio po wojnie do 1992 osób/km² w roku 2003 (rysunek 4).

Rys. 4. Wskaźnik gęstości zaludnienia w Grodzisku w latach 1946–2003

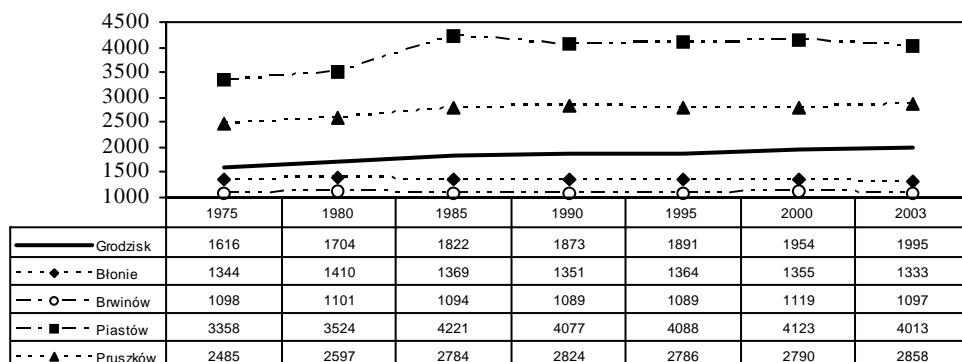
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – jak rys. 3.

W zachodniej części pasma aglomeracji warszawskiej Grodzisk należy do miast o stosunkowo niskim poziomie zagęszczenia. Za najważniejszą tego przyczynę można uznać wielkość zajmowanego przez miasto terenu. Powojenny Grodzisk rozwijający się jako miasto przemysłowe zajmował powierzchnię 13,17 km². Oznacza to, że miał powierzchnię jedynie o 8% mniejszą od Żyrardowa, w którym w ciągu całego analizowanego okresu liczba ludności była większa o blisko 40%. Podobnie w Pruszkowie – ponaddwukrotnie więcej osób niż w Grodzisku mieszkało na terenie większym jedynie o 1/3. Różnice w wysokości wskaźnika zagęszczenia w tych miastach wynikały również z charakteru ich zabudowy – duże zaludnienie

²³ Współczynnik gęstości zaludnienia to stosunek liczby ludności do ogólnej powierzchni badanego terytorium, obejmującej zarówno tereny wykorzystywane pod budownictwo mieszkaniowe, jak też wykorzystywane w inny sposób (przemysłowe, użytki rolne) oraz niezamieszkałe – powierzchnię wód oraz lasów, znajdujących się w granicach administracyjnych badanej jednostki terytorialnej. J.Z. Holzer, Demografia, PWE, Warszawa 2003, s. 115.

Żyrardowa związane było z wielorodzinnym charakterem osady fabrycznej, Pruszkowa natomiast – z kamieniczną, typowo miejską zabudową całego miasta (w Grodzisku kamienice znajdują się jedynie w centrum miasta). Wyższe niż w Grodzisku zagęszczenie ludności było również w zajmującym ponaddwukrotnie mniejszą powierzchnię Piastowie. Miasto to, ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo z Warszawą, ma nieco odmienny charakter, bowiem pełni ono również funkcję mieszkaniową, stanowiąc „sypialnię” dla osób pracujących w stolicy²⁴.

Mniejszym niż Grodzisk zaludnieniem charakteryzowały się miasta o niższym poziomie rozwoju gospodarczego niż Grodzisk, takie jak Brwinów czy Błonie (rys. 5). Jednakże głównym czynnikiem mniejszego zagęszczenia wydaje się być odmienny charakter zagospodarowania i pełnionych przez te miasta funkcji. Brwinów jest bowiem przykładem miasta-ogrodu (podobnie jak sąsiadujące z nim Podkowa Leśna oraz Milanówek), co powoduje określone ograniczenia budowlane (a co za tym idzie – rozwój ludnościowy). Błonie natomiast pełni co prawda funkcje usługowe, ale świadczone są one na rzecz niewielkiego kręgu okolicznych rolników.

Rys. 5. Gęstość zaludnienia Grodziska w porównaniu z miastami zachodniego pasma aglomeracji warszawskiej w latach 1975–2003

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – jak rys. 3.

Podsumowując, stwierdzić można, że na dynamikę liczby ludności oraz wysokość współczynnika gęstości zaludnienia wpływ miały następujące czynniki:

²⁴ Trzy wymienione miasta charakteryzują się relatywnie dużą gęstością zaludnienia również w skali kraju. W roku 2000 Piastów wyprzedziły jedynie Świętochłowice, w których na 1 km² przypadało 4 437 osób. Niższe niż Piastów zagęszczenie miała również Warszawa, w której na 1 km² mieszkało w 2002 roku 3 258 osób.

- stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego (a zatem potencjalnie lepsze warunki życia),
- funkcje pełnione przez miasto – różnorodność funkcji (zwłaszcza egzogenicznych, świadczonych na rzecz regionu) sprzyja rozwojowi miasta, natomiast ich ograniczenie („zamknięcie się” miasta) powoduje jego zaścój,
- migracje,
- położenie miasta oraz jego dostępność komunikacyjna (istniejące połączenia drogowe i kolejowe, zwłaszcza z Warszawą),
- czynniki przyrodnicze (żyzność gleb) oraz związane z tym formy zagospodarowania przestrzennego miasta²⁵.

3. Struktura ludności według płci

Jednym z podstawowych elementów rozpatrywanych podczas analizy demograficznej jest struktura ludności według płci. Jest ona istotna nie tylko z demograficznego punktu widzenia, ale również ze względu na konsekwencje społeczne i wpływ, jaki wywiera na kształtowanie się form życia rodzinnego (na proces zawierania małżeństw) oraz odpowiednie kształtowanie się reprodukcji ludności (liczbę urodzeń oraz zgonów)²⁶.

Struktura ludności pod względem płci związana jest z prawidłowością demograficzną, zgodnie z którą w europejskich społecznościach miejskich istnieje przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami²⁷. Przewaga ta zależy od szeregu czynników, z których najważniejsze są:

- wielkość analizowanej jednostki terytorialnej,
- poziom rozwoju danego terytorium,
- poziom rodności kobiet (czy też inaczej mówiąc – natężenie urodzeń),
- natężenie zgonów,
- zaawansowanie procesu starzenia się społeczeństwa (udział osób po 60. roku życia),
- straty ludności w wyniku wojen²⁸.

²⁵ Zobacz: J.Z. Holzer, *Demografia*, PWE, Warszawa 2003, s. 116.

²⁶ J.H. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 130.

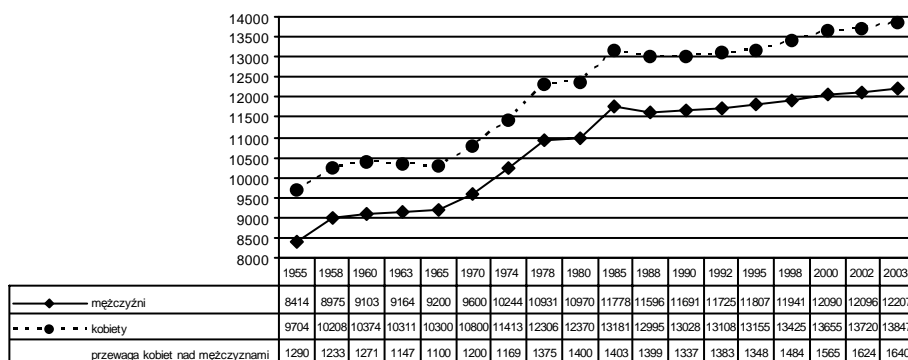
²⁷ Zjawisko to po raz pierwszy w Europie zaobserwowano w Szwecji już w końcu XVIII wieku. Nierównomierny podział ludności obu płci stwierdzono następnie w XIX wieku początkowo we Francji, potem zaś i w pozostałych krajach europejskich. Twierdzenie zostało jednak udokumentowane dopiero na przykładzie badań przeprowadzonych w Anglii w latach 1921–1951. Szerzej na ten temat pisze M. Ciechocińska, *Problemy ludnościowe...*, op. cit., s. 144.

²⁸ F. Stokowski, *Podstawy demografii*, PWE, Warszawa 1979, s. 62.

W jakim zakresie czynniki te decydowały o formowaniu się struktury ludności według płci? – odpowiedzi na to pytanie powinna udzielić poniższa analiza. Zastosowane zostały w niej trzy mierniki:

- udział mężczyzn i kobiet w ogólnej liczbie ludności,
- współczynnik feminizacji, który wyraża liczbę kobiet, jaka w badanej populacji przypada średnio na 100 (rzadziej na 1 000) mężczyzn,
- współczynnik maskulinizacji, wyrażający stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet.

Podstawowe znaczenie przy badaniu struktury ludności według płci ma współczynnik feminizacji²⁹. Ponieważ tworzą go dwie zmienne (subpopulacja kobiet oraz subpopulacja mężczyzn), jego wysokość zależy od wzajemnych relacji między nimi. Wysokość wskaźnika może zatem wzrosnąć zarówno, w przypadku gdy zwiększy się liczba kobiet (przy stosunkowo stałym poziomie liczbowym zbiorowości mężczyzn), jak też i wtedy, gdy spadkowi liczby mężczyzn towarzyszy utrzymywanie się na względnie stałym poziomie liczebności populacji kobiet. Odpowiednio spadek liczby kobiet lub też wzrost liczby mężczyzn spowoduje zmniejszenie się poziomu wskaźnika. Można zatem stwierdzić, że na wysokość współczynnika feminizacji ma wpływ dynamika zmian zachodzących w każdej z dwóch subpopulacji.

Rys. 6. Liczebność subpopulacji kobiet i mężczyzn w Grodzisku Mazowieckim w latach 1955–2003
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – jak rys. 3.

Linie wyznaczone na rys. 6 przedstawiają wzajemne relacje pomiędzy populacjami kobiet i mężczyzn mieszkających w Grodzisku. Na wykresie widać, że miały one w Grodzisku charakter względnie stały – w ciągu niemal sześćdziesięciu lat dystans między subpopulacjami kobiet i mężczyzn nie

²⁹ F. Stokowski: Podstawy..., op. cit., s. 39. Jest to iloraz liczby kobiet (K) do liczby mężczyzn (M): $W = \frac{K}{M} \cdot C$, gdzie jako C przyjmuje się 100, rzadziej 1000.

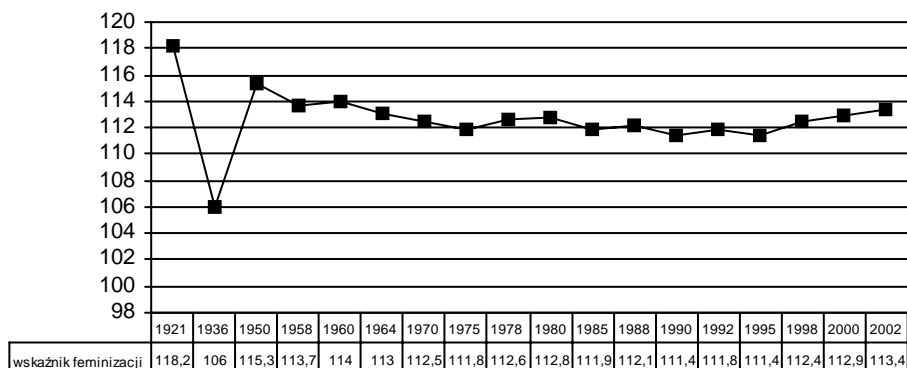
zmieniał się w istotny sposób. Przez cały analizowany okres utrzymywała się znaczna przewaga kobiet, wahająca się w granicach od 7,1% ogółu mieszkańców Grodziska w roku 1955 do 6,3% w roku 2003, przy czym najniższa przewaga kobiet w roku 1965 wynosiła 5,6%. Do roku 1960 nieco szybciej rosła w Grodzisku liczba mężczyzn niż kobiet, co przyczyniło się do stopniowego wyrównywania dysproporcji w strukturze płci (rys. 8). W ciągu następnych 5 lat przewaga kobiet nad mężczyznami nadal malała (z 1271 w roku 1960 do 1100 pięć lat później), ale było to wynikiem wzrostu liczby mężczyzn i towarzyszącego mu zmniejszania się populacji kobiet. Spadał zatem poziom feminizacji grodziskiego społeczeństwa – w roku 1955 na 100 mężczyzn przypadało 115 kobiet, dziesięć lat później – 113. Główną przyczyną zachodzącego w Grodzisku procesu wyrównywania się płci była powojenna wielka liczba urodzeń. W roku 1958 w Grodzisku zbiorowość dzieci do lat 14 (a zatem urodzonych w roku 1944 i później) stanowiła 29,1% ogółu mężczyzn, w tym samym czasie dziewczynki stanowiły 24,3% populacji kobiet – zgodnie z jedną z zasadniczych prawidłowości demograficznych występującej przewaga urodzeń chłopców nad dziewczętami³⁰. Biorąc pod uwagę liczebność generacji dzieci, stanowiącej 26,4% ogółu mieszkańców Grodziska zrozumiały stały się wpływ, jaki wywierała jej struktura na ogół ludności.

Proces spadku poziomu feminizacji utrzymywał się w Grodzisku aż do roku 1996, w którym to współczynnik feminizacji osiągnął poziom niespełna 112 kobiet na 100 mężczyzn. W kolejnych latach, nieco większa dynamika wzrostu liczby kobiet niż mężczyzn spowodowała ponowny wzrost wskaźnika feminizacji do ponad 113 kobiet, różnica zaś pomiędzy populacjami wzrosła do 1640 osób w roku 2003.

Największy wpływ na strukturę ludności Grodziska według płci miały obie wojny światowe (rys. 7) – zarówno w roku 1921, jak i w 1946 wyraźnie widoczne było zniekształcenie relacji płci. Związane było to oczywiście ze stratami wojennymi, które w dużo bardziej widoczny sposób dotknęły populację mężczyzn. Po każdej z wojen w Grodzisku istniała znaczna przewaga kobiet nad mężczyznami – w 1921 roku wynosiła ona 940 kobiet, co oznacza, że na 100 mężczyzn przypadało 118 kobiet. Wyniki te nie odbiegały znacznie od wskaźników zanotowanych w województwie oraz sąsiednich miastach³¹.

³⁰ F. Stokowski: *Podstawy...*, op. cit., s. 62.

³¹ Wskaźnik feminizacji w 1921 roku wynosił w województwie – 116, Błoniu 119, Żyrardowie 126, Pruszkowie zaś 114. Oczywiście znaczenie miał w tym przypadku poziom poniesionych podczas wojny strat – im były one większe, tym wyższy był poziom feminizacji.

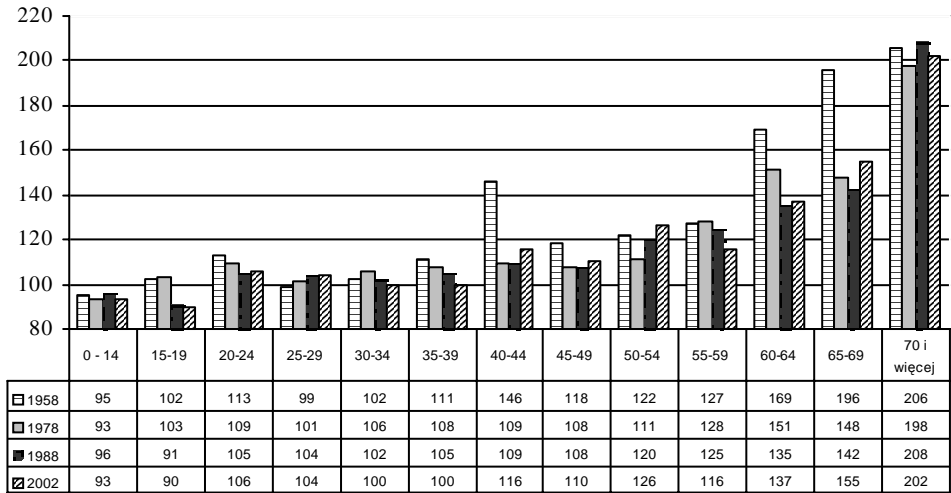
Rys. 7. Współczynnik feminizacji w Grodzisku Mazowieckim w latach 1921–2003

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – jw.

Rysunek 7 ilustruje stopniowo wygasający charakter zachodzących zmian. Bezpośrednio po wojnie współczynnik feminizacji spadał znacznie szybciej niż w latach 80. XX wieku, kiedy to zmniejszanie się dysproporcji w strukturze ludności według płci zachodziło coraz wolniej. W 1996 roku zapoczątkowany został proces zwiększania się feminizacji społeczeństwa Grodziska, w efekcie którego osiągnięty w roku 2002 poziom feminizacji zbliżony był do wyniku zanotowanego w roku 1958.

Struktura płci społeczeństwa Grodziska wynikała bezpośrednio z powszechnie występujących prawidłowości. Pierwszą z nich jest wspomniana już wcześniej biologiczna prawidłowość w strukturze urodzeń, której skutkiem jest większy udział chłopców w zbiorowości mężczyzn niż analogiczny udział dziewcząt w populacji kobiet. Odwrotne relacje zachodzą natomiast w starszych grupach wiekowych – jest to druga zasadnicza prawidłowość demograficzna, zgodnie z którą na skutek szybszego wymierania mężczyzn, odsetek kobiet w wieku produkcyjnym niemobilnym (45–59 lat) oraz poprodukcyjnym (60 lat i więcej) jest znacznie wyższy niż udział mężczyzn w analogicznym wieku (powyżej 45 lat)³². Konsekwencje tych zjawisk mają swoje bezpośrednie odbicie w cząstkowych, obliczonych dla 5-letnich grup wiekowych, wskaźników feminizacji.

³² F. Stokowski, *Podstawy...*, op. cit., s. 62–63.

Rys. 8. Liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn w Grodzisku Mazowieckim w latach 1958–2002

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny województwa warszawskiego, Wojewódzka Rada Narodowa, Warszawa 1959; Ludność i warunki mieszkaniowe, NSP 1978, cz. I woj. stołeczne warszawskie, seria B z. 1/40/I gmina Grodzisk Maz, GUS, Warszawa 1980; Ludność i warunki mieszkaniowe, NSP 1988, woj. stołeczne warszawskie, miasto Grodzisk Maz, GUS, Warszawa 1990; Podstawowe informacje z NSP 2002, Gmina miejsko-wiejska Grodzisk Mazowiecki, NSP 2002, Warszawa 2003.

Przedstawione na rys. 8 wskaźniki wskazują, ile kobiet w danej grupie wiekowej przypadało na 100 mężczyzn w analogicznym wieku. W trzech najmłodszych grupach obejmujących dzieci w wieku 0–14 lat wyraźna była przewaga liczebna chłopców, a wskaźniki feminizacji wahały się w granicach od 93 w roku 1978 i 2002 do 96 w roku 1988 – są to wielkości typowe dla całej Polski³³. W kolejnych grupach wiekowych dominacja męska zaczynała stopniowo się zmniejszać, aż do zrównania się relacji płci. Moment ten jest trudny do uchwycenia, bowiem proces wyrównywania zachodził w co najmniej kilku grupach wiekowych. W latach 1958–1978 względna równowaga (odpowiednio 102 i 103 kobiety na 100 mężczyzn) miała miejsce już w grupie młodzieży 15–19 lat, przy czym wzrost feminizacji nastąpił w grupie 35–39 lat. W roku 1988 i 2002 równowaga płci uważalna była dopiero w grupie 20–24-latków i utrzymywała się przez

³³ W roku 1958 na 100 dziewczynek w wieku 0–14 lat przypadało 105 chłopców, w roku 1978 i 2002 – 107, w 1988 – 104. W Polsce współczynnik feminizacji zawiera się co roku w granicach 94–92%, co jednocześnie oznacza, że współczynnik maskulinizacji osiąga wielkość 106–108%. Zobacz: J.Z. Holzer, Demografia, op. cit., s. 131.

cztery kolejne grupy wiekowe. Trzeba przy tym jeszcze zwrócić uwagę na to, że o ile w roku 1988 w grupach 30–39 lat kobiety nieco przewyższały liczebnie populację mężczyzn, o tyle w roku 2002 liczebność obydwu zbiorowości była jednakowa. Świadczy o tym wskaźnik równy 100, co oznacza, że na 100 mężczyzn w tej grupie wiekowej przypadało dokładnie 100 kobiet w tym samym wieku. Na podstawie dotychczasowych rozważań stwierdzić można zatem, że przewaga mężczyzn rozszerzała się na coraz starsze roczniki. Związane było to ze zmniejszaniem się natężenia zgonów wśród niemowląt – ponieważ w grupie tej przeważają chłopcy, ich wysoki udział utrzymywał się również w starszych grupach wiekowych, dzięki czemu granica wyrównywania się liczby kobiet i mężczyzn wykazywała trend rosnący.

Wyraźna dominacja kobiet następowała w kolejnych, coraz starszych grupach wieku. Początkowo przewaga ta była niewielka – wskaźniki wahały się w granicach 106 w roku 1978 (grupa 30–34 lata) do 109 w roku 2002 (przedział 40–44 lata). Wyjątkiem był rok 1958, bowiem już w grupie 35–39-latków powróciły stosunkowo wyraźne dysproporcje (111), pogłębione jeszcze w następnej grupie wiekowej. Trzeba wziąć jednak pod uwagę fakt, iż wysoki poziom feminizacji społeczeństwa miał miejsce na terenie całego kraju i związany był ze stratami wojennymi – z jednej strony stosunkowo niski poziom narodzin w latach I wojny światowej (dzieci urodzone w latach 1914–1918 w roku 1958 znalazły się w grupie wiekowej 40–44 lata), z drugiej strony natomiast II wojna światowa pociągnęła za sobą znacznie więcej ofiar wśród mężczyzn niż kobiet. Ponadto znaczny wpływ na kształtowanie się struktury płci miały migracje – Grodzisk leżący w sąsiedztwie Warszawy narażony był na dużą mobilność swoich mieszkańców poszukujących w stolicy miejsca pracy lub też miejsca do zamieszkania. Przeprowadzone w stolicy badania dowiodły, iż stołeczny rynek pracy przyciągał więcej kobiet aniżeli mężczyzn, należy zatem domniemywać, że i w Grodzisku migracje wpłynęły na podniesienie poziomu współczynnika feminizacji³⁴.

Przedstawione na rys. 8 wskaźniki przedstawiają, ile kobiet w danej grupie wiekowej przypadało na 100 mężczyzn w analogicznym wieku. W trzech najmłodszych grupach obejmujących dzieci w wieku 0–14 lat wyraźna była przewaga liczebna chłopców, a wskaźniki feminizacji wahały się w granicach od 93 w roku 1978 i 2002 do 96 w roku 1988 – są to wielkości typowe dla całej Polski³⁵. W kolejnych grupach wiekowych dominacja mę-

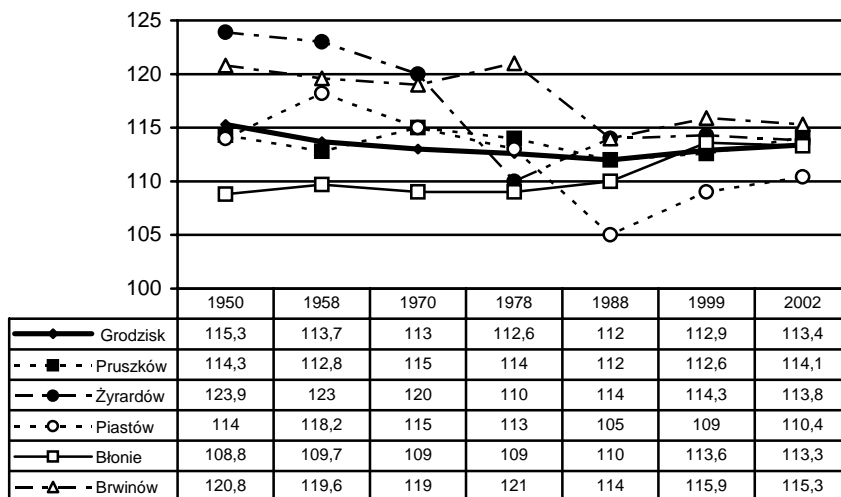
³⁴ M. Latuch, *Aktualne problemy migracji ludności miasta stołecznego Warszawy*, w: *Prace i Materiały TERN*, Warszawa 1971, s. 51.

³⁵ W roku 1958 na 100 dziewczynek w wieku 0–14 lat przypadało 105 chłopców, w roku 1978 i 2002 – 107, w 1988 – 104. W Polsce współczynnik feminizacji zawiera się co roku w granicach 94–92%, co jednocześnie oznacza, że współczynnik maskulinizacji osiąga wielkość 106–108%. Zobacz: J. Z. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 131.

ska zaczynała stopniowo się zmniejszać, aż do zrównania się relacji płci. Moment ten jest trudny do uchwycenia, bowiem proces wyrównywania zachodził w co najmniej kilku grupach wiekowych. W latach 1958–1978 względna równowaga (odpowiednio 102 i 103 kobiety na 100 mężczyzn) miała miejsce już w grupie młodzieży 15–19 lat, przy czym wzrost feminizacji nastąpił w grupie 35–39 lat. W roku 1988 i 2002 równowaga płci zauważalna była dopiero w grupie 20–24-latków i utrzymywała się przez cztery kolejne grupy wiekowe. Trzeba przy tym jeszcze zwrócić uwagę na to, że o ile w roku 1988 w grupach 30–39 lat kobiety nieco przewyższały liczebnie populację mężczyzn, o tyle w roku 2002 liczebność obydwu zbiorowości była jednakowa. Świadczy o tym wskaźnik równy 100, co oznacza, że na 100 mężczyzn w tej grupie wiekowej przypadało dokładnie 100 kobiet w tym samym wieku. Na podstawie dotychczasowych rozważań stwierdzić można zatem, że przewaga mężczyzn rozszerzała się na coraz starsze roczniki. Związane było to ze zmniejszaniem się natężenia zgonów wśród niemowląt – ponieważ w grupie tej przeważają chłopcy, ich wysoki udział utrzymywał się również w starszych grupach wiekowych, dzięki czemu granica wyrównywania się liczby kobiet i mężczyzn wykazywała trend rosnący.

W starszych grupach wiekowych różnice były znacznie większe, przybierając na sile w grupach najstarszych. Zanotowane w 1958 r. dysproporcje miały konsekwencje w kolejnych latach – wysoki wskaźnik w grupie 60–65 lat w roku 1978 (128), w grupie osób 70 lat i starszych w roku 1988 (208) oraz w grupie powyżej 80 lat w roku 2002, kiedy to wskaźnik feminizacji osiągnął wielkość 328. Na wysoki poziom feminizacji w Grodzisku wpływ miały nie tylko straty poniesione podczas II wojny światowej. Główną przyczyną względnie szybkiego narastania dysproporcji w strukturze płci wśród najstarszych grup wiekowych była wspomniana już prawidłowość demograficzna, zgodnie z którą następuje większa umieralność mężczyzn powyżej 45 roku życia niż kobiet w analogicznym wieku.

Zaobserwowane powyżej prawidłowości nie odbiegają w zasadniczy sposób od procesów zachodzących w sąsiednich miastach (rys. 9). Zwrócić należy uwagę na fakt, iż w roku 1958 poziom feminizacji miast sąsiadujących z Grodziskiem był znacznie bardziej zróżnicowany niż w roku 2002 – na początku analizowanego okresu poziom współczynnika feminizacji wahał się w granicach od 109,7 w Błoniu do 118,2 w Pruszkowie, podczas gdy w roku 2002 różnica między najniższym i najwyższym wskaźnikiem wynosiła zaledwie 4,9 (od 110,4 w Piastowie do 115,3 w Brwinowie).

Rys. 9. Poziom wskaźnika feminizacji Grodziska Mazowieckiego na tle miast sąsiednich w latach 1958–2002

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny województwa warszawskiego, Wojewódzka Rada Narodowa, Warszawa 1959; Ludność i warunki mieszkaniowe, NSP 1988, woj. stołeczne warszawskie, miasto Grodzisk Maz, GUS, Warszawa 1990; Struktura demograficzna i zawodowa oraz warunki mieszkaniowe ludności miejskiej w latach 1978–1992, GUS, Warszawa 1992; Miasta w liczbach 1999–2000, GUS, Warszawa 2002.

Porównanie wysokości współczynnika feminizacji Grodziska z sąsiednimi miastami potwierdza twierdzenie, że im wyższy jest poziom rozwoju danej jednostki terytorialnej, tym wyższy jest poziom feminizacji. W rozwijającym się Grodzisku i Pruszkowie zwiększał się poziom feminizacji, odwrotnie niż w przeżywającym regres Żyrardowie.

Reasumując, stwierdzić można, że na poziom feminizacji w Grodzisku wpływ miały czynniki o różnorodnym charakterze, a przebieg procesu dostosowywania się liczby kobiet i mężczyzn w poszczególnych grupach wiekowych przebiegał zgodnie z powszechnie panującymi prawidłowościami demograficznymi³⁶.

4. Struktura ludności według wieku

„Z punktu widzenia demografii nie można uważać, że wszyscy ludzie mają jednakową wagę. Jeżeli wziąć pod uwagę znaczenie poszczególnych osób dla przyszłej reprodukcji ludności, ich udział w czynnej pracy zawo-

³⁶ M. Ciechocińska, *Problemy ludnościowe...*, op. cit., s. 144–145.

dowej czy też długość okresu życia, jaki one mają przed sobą, to różnice musimy uznać za bardzo istotne i nieraz bardzo znaczne³⁷. O tak pojętej „wadze” człowieka decyduje jego wiek – dlatego też podstawę w analizach o charakterze demograficznym stanowi struktura wiekowa społeczeństwa. Od rodzaju struktury wieku zależy bowiem w bezpośredni sposób poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego danego terenu, nie tylko w chwili obecnej, ale również – poprzez wpływ na poziom ruchu naturalnego i wędrownego – w przyszłości. Na strukturę ludności według wieku wpływa szereg czynników, wśród których najistotniejsze są: poziom rodności – liczba urodzeń na danym terytorium, liczba zgonów (poziom umieralności), poziom migracji, działania wojenne (i inne kłęski żywiołowe).

Ponieważ wiek jest zmienną o charakterze ciągłym i przyjmuje w związku z tym wiele wartości, co utrudnia uchwycenie pewnych prawidłowości, w dokonanej poniżej analizie zastosowane zostały dwa rozwiązania:

- 1) układ grup pięcioletnich: 0–4, 5–9, ..., 85 lat i więcej, wykorzystany przy konstruowaniu piramid wieku oraz umożliwiający odkrycie relacji pomiędzy biologicznymi grupami wieku: liczbą dzieci (do lat 14), dorosłymi (15–59 lat, bez osób starszych) i osobami starszymi, powyżej 60 roku życia;
- 2) formalny podział na trzy grupy: przedprodukcyjną, produkcyjną i poprodukcyjną, ułatwiający wykrycie prawidłowości zachodzących między dziećmi i młodzieżą do lat 17, ludnością dojrzałą (kobiety 18–59, mężczyźni 18–64 lata) oraz osobami starszymi (kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej)³⁸.

4.1. Typ struktury wieku ludności Grodziska

W literaturze przedmiotu wyodrębnione zostały trzy podstawowe rodzaje struktur wieku ludności: progresywny, zastojowy i regresywny. Graficznym obrazem każdej z nich jest odmienna pod względem kształtu piramida wieku – jest to odpowiednio: trójkąt, dzwon oraz wrzeciono³⁹. Typy te w praktyce są zniekształcane przez wpływ wymienionych powyżej warunków kształtujących strukturę ludności. Działania wojenne zmniejszają stan liczebny populacji, nie tylko poprzez bezpośrednio ponoszone ofiary (zwłaszcza wśród roczników w wieku poborowym), ale również przez spadek przyrostu naturalnego. Jednakże te same działania wojenne są przyczyną intensywnego wzrostu liczby rodzących się dzieci w ciągu pierw-

³⁷ E. Vielrose, *Zarys demografii potencjalnej*, Warszawa 1958, s. 11.

³⁸ Zobacz: F. Stokowski, *Podstawy demografii*, op. cit., s. 40.

³⁹ Autorem koncepcji określonych typów ludności jest G. Sundbärg. Szerzej na ten temat: E. Rosset, *Proces starzenia się ludności*, Warszawa 1959, s. 60 oraz J.Z. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 134.

szych lat pokoju⁴⁰. Ponadto czynniki ekonomiczno-społeczne powodują występowanie w społeczeństwie okresów niżów i wyżów demograficznych, które w wyniku zmian demograficznych (przesuwanie się w miarę upływu czasu kolejnych roczników) deformują kształt piramidy. Na rysunku 11 przedstawione zostały piramidy wieku dla ludności Grodziska w latach 1955, 1958, 1978, 1988 oraz 2002 (dane liczbowe – tabela 4)⁴¹.

Tabela 3. Liczba ludności Grodziska Mazowieckiego według płci i wieku

Wyszczególnienie	1955 N = 18 118		1958 N = 19 183		1978 N = 23 237		1988 N = 24 81		2002 N = 25 802	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
0–4	935	877	960	901	2306	2154	859	839	642	604
5–9	878	827	928	860			992	979	713	661
10–14	497	470	721	722			895	827	806	746
15–19	666	658	569	579	754	775	776	707	1053	951
20–24	806	856	740	834	1104	1206	659	691	1000	1059
25–29	851	897	878	868	1137	1145	853	889	945	981
30–34	722	788	846	865	875	935	1186	1208	876	880
35–39	456	588	669	740	678	724	1068	1124	777	779
40–44	548	646	369	537	743	812	833	907	925	1070
45–49	585	688	582	687	754	812	635	688	1120	1230
50–54	460	593	552	673	732	812	658	793	875	1102
55–59	360	534	409	519	536	689	627	783	612	711
60–64	650	1282	294	497	317	480	561	759	505	692
65–69			190	373	405	603	405	577	453	701
70–74			306	480	206	394	384	646		
75–79			153	332	203	400	232	478		
80 i więcej			120	332	173	419	155	474		

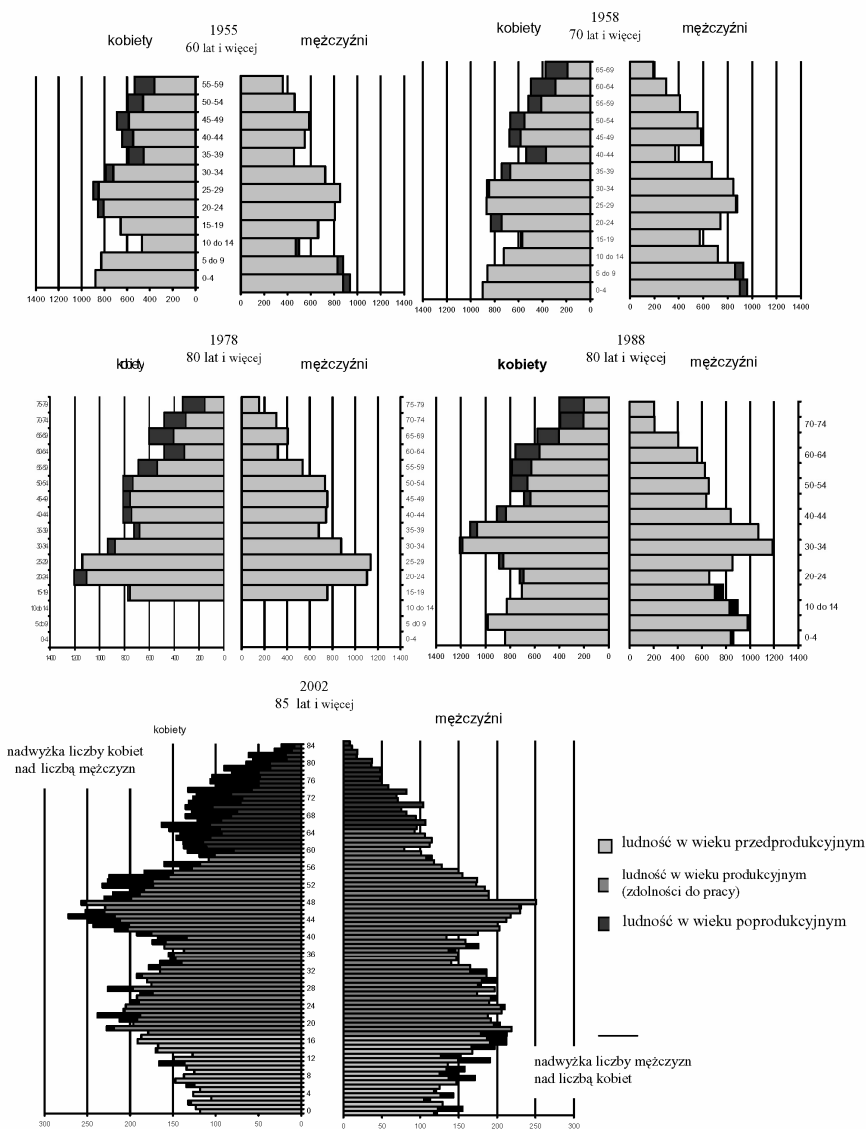
Źródło: opracowanie własne na podstawie – jak w rys. 11.

⁴⁰ Zgodnie z tzw. prawem demograficznym wojny E. Rosseta każda wojna rodzi dwie fazy: destrukcyjną oraz kompensacyjną, przy czym intensywność tej drugiej zależy od czasu trwania i intensywności przebiegu pierwszej z nich. Zob. E. Rosset, *Prawa demograficzne wojny*, Łódź 1993, s. 63.

⁴¹ „Jest to wykres sporządzony na osi współrzędnych prostokątnych; na osi X (rzędnych) w prawo od punktu zerowego wyznaczane są liczebności mężczyzn, w lewo – kobiet, na osi Y (odciętych) wyznacza się wiek. Na osi X wyznaczane są liczebności wyrażone w liczbach bezwzględnych (często w tysiącach osób) lub w liczbach względnych (w promilach), na osi Y można wyznaczyć odcinki odpowiadające poszczególnym rocznikom wieku bądź pięcioletnim grupom wieku”. J.Z. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 135. „Na piramidzie takiej można dodatkowo zaznaczyć (kolorem lub odpowiednim cieniowaniem) grupy wieku przed- i poprodukcyjnego oraz ewentualnie przewagę liczebną mężczyzn lub kobiet w poszczególnych grupach wieku”. F. Stokowski, *Podstawy demografii*, op. cit., s. 42.

Na rysunku 10 zauważyć można, że struktura wieku mieszkańców Grodziska Mazowieckiego odbiega od modelowego rozkładu struktury, a więc od takiego, w którym każdy kolejny starszy rocznik byłby mniej liczny od poprzedzającego go młodszego rocznika. Przedstawiona sytuacja ma raczej charakter nieustabilizowany, bowiem występują na przemian bardzo i mniej liczne subpopulacje. Widoczne są dwie wyraźne wyrwy, odpowiadające grupom osób o zmniejszonej liczbie ludności. Obydwa przypadki obejmują lata obu wojen światowych i mniejsze liczebnie urodzenia z lat 1940–1944 oraz 1915–1919. Ponadto, na pogłębienie się najwyżej położonej wyrwy wpłynęło dodatkowo zjawisko zwane echem demograficznym. Oznacza to, że zmniejszone liczebnie roczniki mężczyzn z lat pierwszej wojny światowej w latach 1940–1944 weszły w wiek poborowy i były najbardziej narażone na wyniszczenie. Zmniejszeniu uległa także liczba urodzeń, bowiem w okresie działań II wojny światowej wiek największej płodności osiągnęły nieliczne roczniki kobiet urodzonych w latach 1915–1919. Zjawisko echa demograficznego widoczne jest również w piramidzie wieku sporządzonej dla roku 1988, kiedy to zmniejszona liczebnie grupa osób w wieku 20–24 lata jest skutkiem niżu demograficznego lat sześćdziesiątych. Był on bezpośrednim wynikiem zmniejszonej populacji potencjalnych rodziców urodzonych podczas II wojny światowej. Na piramidzie widoczne są również wyże demograficzne – pierwszy z lat 50., będący rekompensatą odkładanych w okresie wojny decyzji małżeńskich i rodzicielskich (w 2002 roku objął grupę 45–54 lata) oraz drugi, będący jego echem demograficznym na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, kiedy to liczne roczniki z poprzedniego wyżu osiągnęły wiek rozrodczy (w 2002 grupy 15–19 i 20–24 lata).

Analizując piramidy wieku sporządzone dla kolejnych lat, stwierdzić można, że nie tylko nie dokonuje się normalizacja nieustabilizowanej struktury wieku, ale zmienia się kształt piramidy. O ile w latach 50. XX wieku można uznać, iż piramida przypomina swoim kształtem trójkąt o szerokiej podstawie zwężającej się ku wierzchołkowi, o tyle na początku wieku XXI wykres przyjmuje wyraźny kształt wrzeciona o wąskiej podstawie. Oznacza to, że w Grodzisku zmienił się typ struktury ludności z progresywnego na regresywny (stacjonarny, zastojowy). Młode w latach 50. społeczeństwo miasta, o stosunkowo dużej – rosnącej z roku na rok – liczbie urodzeń przekształciło się w ciągu 50 lat w społeczeństwo starzejące się, którego cechą charakterystyczną jest malejąca liczba urodzeń, długie przeciętne trwanie życia i rosnąca liczba osób starszych.

Rys. 10. Struktura ludności według wieku

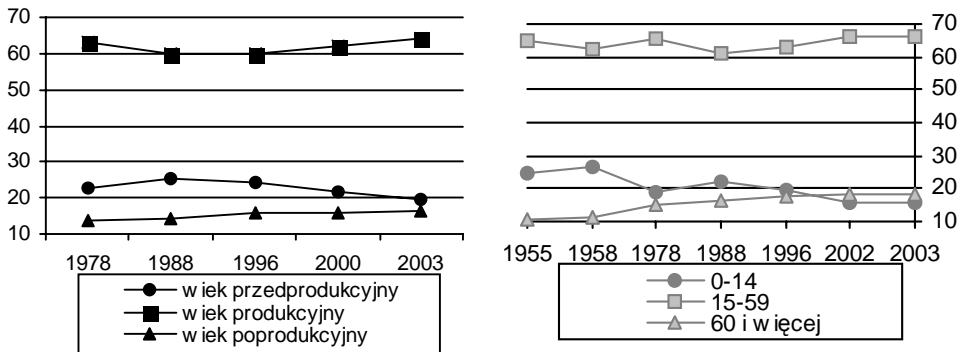
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Roczniki statystyczne woj. warszawskiego 1958, 1959; Ludność i warunki mieszkaniowe. NSP 1978, cz. I woj. stołeczne warszawskie, seria B z. 1/40/l gmina Grodzisk Maz, GUS, Warszawa 1980; Ludność i warunki mieszkaniowe. NSP 1988, woj. stołeczne warszawskie, miasto Grodzisk Maz, GUS, Warszawa 1990; Podstawowe informacje z NSP 2002, gmina wiejsko-miejaska Grodzisk Maz, Warszawa 2003.

4.2. Mierniki struktury ludności według wieku

Najpełniejszą charakterystyką ludności według wieku są mierniki struktury. Przedstawiają one udział ludności w określonym wieku w ogólnej liczbie ludności. Zmiany struktury wieku w czasie dokonuje się najczęściej poprzez analizę zmian:

- struktury wieku dziecięcego (do lat 14) oraz przedprodukcyjnego (do lat 17),
- struktury wieku produkcyjnego,
- struktury wieku ludności starszej (w wieku 60 lat i więcej) oraz poprodukcyjnego (kobiety w wieku 60 lat i więcej, mężczyźni – 65 lat i więcej)⁴².

Wśród przemian, jakie nastąpiły w strukturze wieku ludności uwagę zwraca duży absolutny i względny spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost w wieku poprodukcyjnym (patrz rys. 11 i tab. 4).

Rys. 11. Ludność Grodziska Mazowieckiego według ekonomicznych grup wiekowych w latach 1955–2003

Źródło: opracowanie własne na podstawie – jak w rys. 10.

Absolutna liczba dzieci i młodzieży do lat 17 w 2003 roku była w Grodzisku o 1,8% niższa niż w roku 1978. Tym samym udział tej grupy w ogólnej liczbie ludności spadł o 3 punkty procentowe. Trzeba przy tym zwrócić uwagę, że w 1988 roku ludność w wieku produkcyjnym wzrosła w stosunku do 1978 roku o prawie 19%. Sytuację wyżową stworzyły dwa

⁴² W porównaniach międzynarodowych najczęściej stosowany jest podział na grupy: 0–14 lat, 15–59 lat, 60 lat i więcej. „Przy porównaniach uwzględniających rzeczywiste granice wieku produkcyjnego przyjmuje się np. w Polsce jako dolną granicę wieku produkcyjnego 18 lat dla obu płci, jako górną granicę 59 lat dla kobiet i 64 lata dla mężczyzn”. J.Z. Holzer, Demografia, op. cit., s. 139.

czynniki: po pierwsze – przesunięcie się wyżu urodzeń z lat 70. do grupy osób w wieku zdolności do pracy, po drugie zaś – dodatnie saldo migracyjne⁴³. Grodzisk jest miastem atrakcyjnym osiedleńczo ze względu na sprzyjające środowisko społeczne i ekologiczne, a ludność przyciąga możliwość znalezienia pracy, nie tylko w mieście, ale również w ośrodkach sąsiednich (zwłaszcza w Warszawie). Ważnym atutem miasta jest stosunkowo niska cena ziemi i cena mieszkania (w porównaniu chociażby z położonym w pobliżu Pruszkowem) oraz relatywnie niewysokie koszty utrzymania, przy dostatecznie dobrym zagospodarowaniu infrastrukturalnym oraz szerokiej ofercie usług.

Zmniejszający się w latach późniejszych wskaźnik urodzeń spowodował, że zarówno liczba dzieci, jak i ich udział w ogóle ludności stopniowo malały. O ile w roku 1955 grupa dzieci do lat 14 stanowiła w Grodzisku blisko ¼ ogółu ludności, to w roku 2003 była niższa o 9 punktów procentowych (patrz rys. 11 i tab. 4). W tym samym czasie liczba ludności w wieku produkcyjnym wzrosła w sensie ilościowym w bardzo znaczny sposób. W roku 2003 w Grodzisku mieszkało o 2 119 stanowiących potencjalne zasoby pracy więcej niż w roku 1978. I chociaż stanowi to wzrost o 14,4%, to udział w ogóle ludności wzrósł nieznacznie, bo jedynie o 0,7% (głównie ze względu na wysoką dynamikę zmian w najstarszej grupie ludności miasta). Liczba ludności w tej grupie rosła przez cały analizowany okres, przy czym zmieniał się jej udział w ogólnej liczbie ludności. Radykalny spadek udziału tej grupy ludności nastąpił w roku 1988 (o 3,8 punktu procentowego w stosunku do roku 1978). Było to wynikiem osiągnięcia wieku produkcyjnego przez roczniki niżej demograficznego lat sześćdziesiątych. Wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym na przełomie XX i XXI wieku związany był natomiast z wejściem do tej grupy roczników z wyżu demograficznego wczesnych lat osiemdziesiątych oraz nasileniem się procesów migracyjnych, związanych z poszukiwaniem pracy na rynku warszawskim.

⁴³ Analizę wpływu migracji na dynamikę przyrostu ludności w Grodzisku przeprowadzili: B. Dudzińska, W. Rakowski, w artykule *Migracje ludności miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 1990–2000*, w: „Rocznik Żyrardowski”, WSRL, Żyrardów 2004, tom II, s. 253 i dalsze.

Tabela 4. Ludność Grodziska Maz według ekonomicznych grup wiekowych w latach 1978–2003 na tle wybranych miejscowości zachodniego pasma aglomeracji warszawskiej

Wyszcze- gólenie	Liczba ludności					W % ogółu ludności					Dynamika zmian 1978 = 100%			
	1978	1988	1996	2000	2003	1978	1988	1996	2000	2003	1988	1996	2000	2003
W wieku przedprodukcyjnym (0–17 lat)														
Grodzisk Maz.	5298	6299	6083	5657	5204	22,8	25,6	24,3	21,9	19,8	118,9	114,8	106,8	98,2
Błonie	3071	3066	2934	2761	2343	23,9	24,8	23,7	22,4	19,3	99,8	95,5	89,9	76,3
Milanówek	3034	3500	3417	3178	2974	20,8	24,0	23,4	21,5	19,4	115,4	112,6	104,8	98,0
Piastów	4363	6553	5472	4697	4204	23,0	27,3	23,2	19,6	18,0	150,2	125,4	107,7	96,4
Pruszków	10957	13079	12077	10873	10156	22,6	24,9	22,8	20,4	18,6	119,4	110,2	99,2	92,7
Żyrardów ⁴⁴	*	11355	10806	9548	8302	23,3	27,3	24,8	21,9	20,0	*	95,2	92,2	73,1
W wieku produkcyjnym														
Grodzisk Maz.	14709	14738	15074	15978	16828	63,3	59,9	60,1	61,9	64,0	100,2	102,5	108,6	114,4
Błonie	8198	7546	7527	7623	7694	63,8	61,0	60,8	61,9	63,3	92,5	91,8	93,0	93,9
Milanówek	8826	8386	8553	8990	9617	60,5	57,6	58,6	60,7	62,6	95,0	96,9	101,9	109,0
Piastów	11780	14418	15037	16046	15732	62,1	60,1	63,6	67,1	67,3	122,4	127,7	136,2	133,6
Pruszków	30544	32272	33153	34120	35621	63,0	61,3	62,5	64,0	65,1	105,7	108,5	111,7	116,6
Żyrardów	*	24490	26452	27570	26763	62,5	58,9	60,8	63,3	64,4	*	108,0	112,6	109,3
W wieku poprodukcyjnym														
Grodzisk Maz.	3207	3536	3917	4139	4244	13,8	14,4	15,6	16,1	16,2	110,3	122,1	129,1	132,3
Błonie	1606	1750	1929	1977	2122	12,3	14,1	15,6	16,1	17,5	109,0	120,1	123,1	132,1
Milanówek	2728	2654	2638	2698	2774	18,7	18,2	18,1	18,2	18,1	97,3	96,7	98,9	101,7
Piastów	2807	2983	3129	3293	3458	14,8	12,4	13,2	13,8	14,8	106,3	111,5	117,3	123,2
Pruszków	6982	7169	7824	8434	8950	14,4	13,6	14,8	15,8	16,4	102,7	112,1	120,1	128,2
Żyrardów	*	5693	6283	6538	6489	15,2	13,7	14,4	15,0	15,6	*	110,4	114,8	114,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ludność i warunki mieszkaniowe, NSP 1978, op.cit.; Ludność i warunki mieszkaniowe, NSP 1988, op.cit.; Podstawowe informacje z NSP 2002, op.cit.; www.stat.gov.pl/ Bank danych Regionalnych.

Mimo iż nastąpił szybki przyrost liczby ludności w wieku produkcyjnym, towarzyszyło mu niekorzystne zjawisko starzenia się ludności Grodziska. Oznacza ono proces zwiększania się udziału ludności w starszym wieku w całej populacji kosztem ludności w młodym wieku⁴⁵. W latach 1978–2003 zbiorowość osób w wieku poprodukcyjnym zwiększyła się o 1037 osób, a ich udział w ogóle ludności wzrósł z 13,8% do 16,2%. Oznacza to najszybsze tempo zmian – dynamika wzrostu w analizowanym okresie wyniosła aż 32,3%, a zatem była ponadtrzykrotnie wyższa niż w przypadku osób w wieku

⁴⁴ Punktem wyjściowym dla określenia dynamiki zmian liczby ludności dla Żyrardowa stał się rok 1988, a nie jak w pozostałych przypadkach 1978.

⁴⁵ Umowna granica starości to 60 lat. Przy zachodzących zmianach demograficznych, zwłaszcza wobec wydłużania się ludzkiego życia pojawiają się wątpliwości, czy granica ta powinna zostać utrzymana w dalszym ciągu. Tym bardziej że ważne zdarzenia życiowe, takie chociażby jak zawarcie związku małżeńskiego (i posiadanie dzieci) oraz zakończenie edukacji (a tym samym rozpoczęcie aktywności zawodowej) realizowane są coraz później. E. Rosset proponował, by nadać starości znaczenie biologiczne (60+) i ekonomiczne (65+) – E. Rosset, Proces starzenia się ludności, PWG, Warszawa 2003.

produkcyjnym. Od roku 1994 do najstarszej – niemobilnej grupy wieku produkcyjnego zaczęły napływać roczniki wyższe z lat 50., dlatego też zarówno absolutna, jak i względna liczebność w bardzo szybkim tempie zaczęła wzrastać. Widoczna na rysunku 12 linia obrazująca udział ludności Grodziska w wieku 60 lat i więcej w ogóle mieszkańców miasta stopniowo wznosi się ku górze, osiągając w roku 2003 poziom 18,1%. Należy zwrócić uwagę, że w tym samym roku udział dzieci do lat 14 był znacznie niższy i wyniósł zaledwie 15,8%. Tymczasem w roku 1955 grupa ta stanowiła niemal ¼ mieszkańców miasta, przy niespełna 11% udziale osób starszych. Bezpośrednią przyczyną przyspieszenia procesu starzenia się jest wydłużanie się ludzkiego życia oraz zasadnicza poprawa jakości życia, w tym również ludzi starszych, będąca efektem rozwoju gospodarczego całego kraju (rozwoju społecznego, postępu medycyny, wzrost poziomu edukacji).

Tabela 5. Ludność Grodziska Maz. według wieku w latach 1978–2003 na tle wybranych miejscowości zachodniego pasma aglomeracji warszawskiej

Wyszczególnienie	Liczba ludności					W % ogółu ludności				
	Grodzisk Maz.	Błonie	Milanówek	Pruszków	Żyrardów	Grodzisk Maz.	Błonie	Milanówek	Pruszków	Żyrardów
dzieci wieku 0–14 lat										
1955	4484	2528	3048	8225	6721	24,8	28,2	22,3	23,5	25,7
1958	5092	3089	3367	9169	7817	26,5	30,5	23,0	24,5	26,9
1978	4460	*	2554	*	*	19,2	*	17,5	*	*
1988	5391	2560	3007	11069	9635	21,9	20,7	20,7	21,1	23,2
1996	4906	2404	2768	9707	8611	19,8	19,4	19,0	18,3	19,8
2002	4157	1934	2355	8227	6636	16,0	15,8	15,4	15,1	16,0
2003	4160	1886	2347	8081	6537	15,8	15,5	15,3	14,8	15,7
ludność w wieku 15–59 lat										
1955	11702	5616	8766	23036	15525	64,6	62,6	64,2	65,8	59,4
1958	11916	6063	8997	24032	17525	62,1	59,9	61,5	64,2	60,3
1978	15224	*	9073	*	*	65,5	*	62,2	*	*
1988	15085	7780	8522	33250	25330	61,3	62,9	58,5	63,3	60,9
1996	15732	7765	8877	34277	27826	62,7	62,7	60,8	64,6	63,9
2002	17156	7814	9851	36444	27723	66,0	64,7	64,6	66,7	66,7
2003	17372	7921	9950	36584	27811	66,1	65,0	64,7	66,9	66,9
osoby starsze w wieku 60 lat i więcej										
1955	1932	827	1844	3745	3871	10,7	9,2	13,5	10,7	14,8
1958	2175	968	2267	4208	3695	11,3	9,6	15,5	11,3	12,7
1978	3553	*	2949	*	*	15,3	*	20,2	*	*
1988	4115	2034	3011	8242	6605	16,7	16,4	20,7	15,7	15,9
1996	4436	2221	2963	9070	7104	17,7	17,9	20,3	17,1	16,3
2002	4692	2389	3042	9944	7189	18,0	19,5	20,0	18,2	17,3
2003	4744	2376	3071	10062	7206	18,1	19,5	20,0	18,4	17,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie – jak w tab. 4.

W analizie struktury ludności według wieku należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt, a mianowicie na zróżnicowanie struktur poszczególnych miast. W roku 1955 najmłodszą strukturą (najwyższy udział dzieci i najniższy osób starszych) charakteryzowało się pobliskie Błonie, najmniej korzystną natomiast – Milanówek, w którym stosunkowo niedużemu udziałowi dzieci towarzyszył relatywnie wysoki odsetek osób w wieku 60 lat i więcej. Na tym tle Grodzisk (oraz Pruszków) jawił się jako miasto z dużym odsetkiem ludności w wieku zdolności do pracy oraz mało korzystnym stosunkiem dwóch pozostałych grup. Osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły wówczas w obydwu miastach 10,7% ogółu ludności, udział dzieci do lat 14 był co prawda ponaddwukrotnie od niego wyższy, ale nieznacznie przewyższał odsetek zanotowany w Milanówku. Proces starzenia się społeczeństwa w najbardziej dynamiczny sposób dotknął Błonie – w roku 2003 udział dzieci spadł do poziomu pozostałych miast, odsetek osób starszych natomiast był wyższy niż w Grodzisku i Pruszkowie. Najmniejszą dynamiką zmian charakteryzował się Milanówek, który w roku 1955 znajdował się w najmniej korzystnej sytuacji.

W analizie struktury ludności według wieku badane są również wzajemne relacje pomiędzy omawianymi do tej pory grupami wieku. Na ogół stosuje się następujące wskaźniki:

- współczynnik obciążeń demograficznych, wyrażający formalne proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym,
- współczynnik wyrażający stosunek liczby dzieci do liczby osób starszych,
- udział osób starszych w ogólnej liczbie ludności.

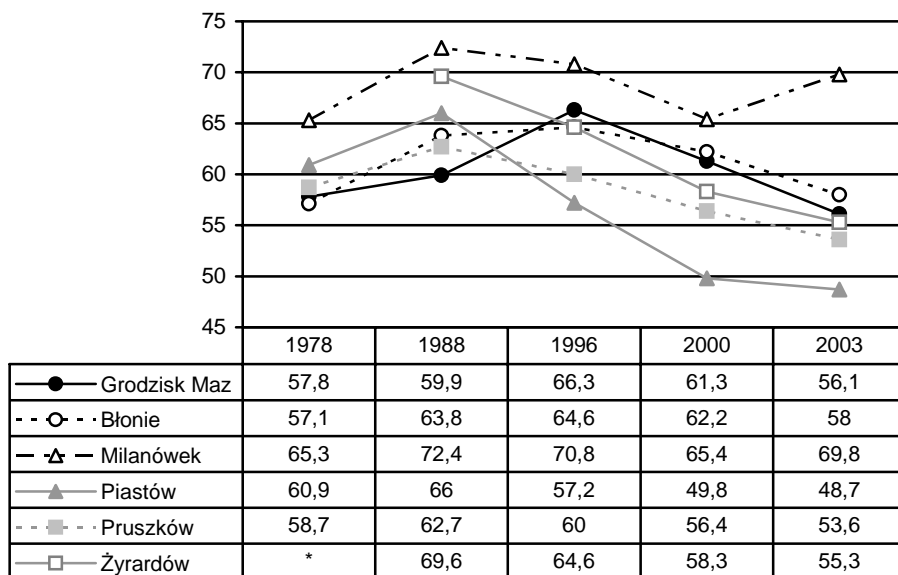
Wskaźnik obciążenia ekonomicznego podając liczbę dzieci (i młodzieży), osób starszych lub też ogólną liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym określa, ile takich osób przypada średnio na 100 osób w wieku zdolności do pracy (produkcyjnym)⁴⁶.

Z danych przedstawionych na rysunku 12 wynika, że w okresie analizowanego pięćdziesięciolecia zmniejszyła się wysokość ogólnego współczynnika obciążenia ekonomicznego. Jest to zjawisko pozytywne, oznacza bowiem, że w roku 2003 na populację osób zdolnych do pracy przypadało mniej osób, które do tej pracy – z racji wieku – nie były zdolne.

⁴⁶ Obciążenie ekonomiczne oblicza się zgodnie z wzorem: $W_{ob}^{ek} = W_{ob}^{dz} + W_{ob}^{st}$, czyli:

$$W_{ob}^{ek} = \frac{L_{0-17} + L_{60(65)}}{L_{18-59(64)}} \times C, \text{ gdzie } W_{ob}^{ek} - \text{ogólny wskaźnik obciążenia ekonomicz-$$

nego, W_{ob}^{dz} – wskaźnik obciążenia dla dzieci, W_{ob}^{st} – wskaźnik obciążenia dla osób starszych, L_{0-17} – ludność w wieku przedprodukcyjnym, $L_{18-59(64)}$ – ludność w wieku produkcyjnym, $L_{60(65)}$ – ludność w wieku poprodukcyjnym, C – wielkość stała (najczęściej 100). Zobacz F. Stokowski, *Podstawy demografii*, op. cit., s. 41–42.

Rys. 12. Wysokość wskaźnika obciążenia ekonomicznego Grodziska Mazowieckiego na tle okolicznych miast

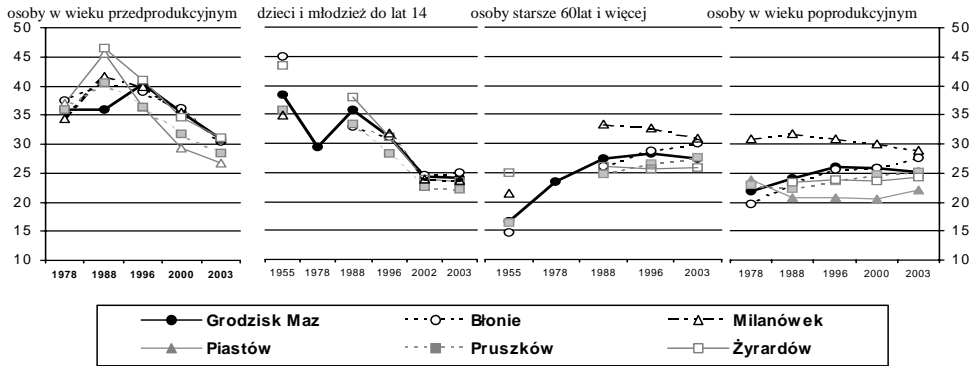
Źródło: opracowanie własne na podstawie – jak w tab. 4.

Struktura ludności w Grodzisku Mazowieckim była wypadkową działania dwóch przeciwstawnych sobie procesów. W efekcie wyzów demograficznych lat pięćdziesiątych i osiemdziesiątych szybko zwiększała się liczba dzieci i młodzieży, tworzących potencjalne zasoby pracy. Jednocześnie w znacznie szybszym tempie rosła liczba osób w najstarszych grupach wiekowych. W latach 90. XX wieku zapoczątkowany został proces stałego spadku wskaźnika urodzeń, co spowodowało wyraźne zmniejszenie udziału grupy dzieci do lat 14 w strukturze całego społeczeństwa (z 21,9% w roku 1988 do 15,8% w roku 2003) i spadek wielkości wskaźnika obciążenia z 35,7 do 24,0 dzieci na 100 osób w wieku 15–59 lat. W tym samym czasie udział osób w wieku produkcyjnym wzrósł jedynie o 4 punkty procentowe, co musiało wywołać zaobserwowany spadek wskaźnika obciążenia dziećmi i młodzieżą do lat 17 (z 25,6 osób w roku 1988 do 19,8 osób w roku 2003 – patrz rys. 13). Ponieważ udział ludności w wieku poprodukcyjnym rósł nieco wolniej (w analogicznym okresie wzrost o 1,8 punktu procentowego) niż liczba osób w wieku zdolności do pracy, w rezultacie po roku 1988 poziom wskaźnika obciążenia ekonomicznego ludźmi starszymi również się obniżył.

Kiedy pod uwagę weźmiemy cały powojenny okres, okaże się, że powszechnie zmniejsza się obciążenie osób dorosłych dziećmi na rzecz

znaczącego wzrostu obciążenia osobami w wieku 60 lat i więcej (patrz rys. 13). W roku 1955 w Grodzisku na 100 osób w wieku 15–59 lat przypadało przeciętnie 38,3 dziecka w wieku do lat 14 oraz 16,5 osoby w wieku 60 lat i więcej. W końcu badanego pięćdziesięciolecia wartości te wynosiły odpowiednio 24,0 oraz 27,3 osoby.

Miarą starzenia się ludności jest również współczynnik wyrażający stosunek liczby dzieci (0–14 lat) do liczby osób starszych (60 lat i więcej). Określa on **młodość lub starość demograficzną**, poprzez stwierdzenie, ilu wnuków przypada na jednego dziadka lub babcię⁴⁷. W 1955 roku na każdą osobę w wieku 60 lat i więcej mieszkającą w Grodzisku przypadało przeciętnie 2,3 dzieci do lat 14. Zmiany, które zaszły w strukturze wieku w analizowanym okresie spowodowały, że w roku 2003 na jednego dziadka lub babcię przypadało zaledwie 0,8 wnuka.

Rys. 13. Wielkość wskaźnika obciążenia dziećmi oraz osobami starszymi w wybranych miastach

Źródło: opracowanie własne na podstawie – jak w tab. 4.

Na podstawie dotychczasowej analizy, stwierdzić można, że w Grodzisku i miastach sąsiednich doszło do zakłócenia równowagi międzypokoleniowej. Liczbową miarą relacji między pokoleniami jest **wskaźnik potencjalnego wsparcia**, określający liczebność kolejnych generacji⁴⁸.

⁴⁷ J.Z. Holzer, *Demografia*, op. cit., s. 141.

⁴⁸ Wskaźnik potencjalnego wsparcia, czyli liczba osób emerytalnym (w wieku 65 lat i więcej), które jako potencjalni pracujący utrzymują ludzi w wieku emerytalnym (w wieku 65 lat i więcej). Zob. J. Józwiak, *Proces starzenia się ludności wyzwaniem XXI wieku*, w: *Procesy demograficzne u progu XXI wieku. Polska a Europa*, red. Z. Strzelecki, Warszawa 2003, tom XVII, s. 40. Wydawnictwo zawiera materiały z sesji końcowej (w dniach 25–26 listopada 2002) I Kongresu Demograficznego zorganizowanego pod patronatem Prezydenta RP w Warszawie.

Poniższe zestawienie określa, ile dorosłych dzieci i wnuków (osób w wieku 15–64) przypada na osobę starszą (65 lat i więcej).

	1958	1978	1988	2002
Grodzisk Mazowiecki	9,18	5,89	5,90	5,20
Pruszków	9,40	6,11	6,23	5,87
Podkowa Leśna	5,67	3,23	3,65	4,53
Milanówek	6,17	4,07	4,32	4,26
Żyrardów	7,73	*	6,24	5,44

Z wielkości wskaźników przedstawionych powyżej wynika, że wraz z upływem czasu zmniejsza się liczba osób służących potencjalnym wsparciem dla starych członków rodziny. Wielkość wskaźnika zmniejszyła się we wszystkich ocenianych miastach. Największa różnica zaobserwowana została w Grodzisku i Pruszkowie, które w 1958 roku charakteryzowały się stosunkowo wysokim poziomem potencjalnego wsparcia. Im bardziej „stare” było społeczeństwo miasta, tym tempo zmian było mniejsze. Przez cały analizowany okres w Podkowie Leśnej liczba dorosłych zmniejszyła się jedynie o jedną osobę, w Milanówku – o dwie, natomiast w Pruszkowie i Grodzisku o ponad 3,5.

Jednocześnie ze spadkiem wartości wskaźnika potencjalnego wsparcia, zmieniała się wielkość **wskaźnika opieki nad rodzicami**, określającego zapotrzebowanie na opiekę nad starszymi członkami rodziny (którzy z racji wieku i stanu zdrowia najczęściej wymagają długotrwałej pomocy) ze strony aktywnych zawodowo dorosłych (i już starzejących się) dzieci⁴⁹. Zestawienie przedstawione poniżej określa, ile osób w wieku powyżej 80 roku przypada na 100 starszych dorosłych, czyli osób w wieku 50–64 lat⁵⁰.

	1978	1988	2002
Grodzisk Mazowiecki	12,4	14,2	13,2 (4,5)
Pruszków	10,6	14,1	8,0 (1,3)
Podkowa Leśna	19,7	27,6	18,0 (8,0)
Milanówek	19,8	20,8	18,5 (7,9)
Żyrardów	*	13,8	12,8 (5,5)

⁴⁹ Ta grupa (50–64) nazywana jest „sandwich generation”, gdyż równocześnie na niej spoczywa jeszcze obowiązek troski o wchodzące dopiero w dorosłe życie ich własne dzieci. Ten i poprzedni wskaźnik przedstawia dokładniej Wydawnictwo Population Division UN – World Population Ageing 1950–2050, s. 41–42.

⁵⁰ Wskaźnik obliczony został dla grupy 80+, a nie jak zakładane było 85+, ze względu na to, że publikowane przez GUS dane statystyczne dla miast małych i średnich do najstarszej grupy wiekowej zaliczały osoby w wieku 80 lat i więcej. Dostępne w roku 2002 dane obejmujące grupę osób 85 lat i więcej umożliwiły porównanie wskaźników zanotowanych w poszczególnych miastach (wartości podane w nawiasie).

Podobnie jak w przypadku poprzedniego współczynnika, również wskaźnik opieki nad rodzicami w bezpośredni sposób związany jest ze strukturą ludności według płci. Duży odsetek osób w wieku przedemerytalnym i emerytalnym w Milanówku i Podkowie Leśnej wyraźnie wpłynął na wielkość wskaźnika. Proces starzenia się społeczeństw spowodował wyraźne zwiększenie się liczby osób potencjalnie wymagających opieki, przy czym przyrost zanotowany w ciągu dziesięciu lat w Grodzisku był stosunkowo niewielki w porównaniu z innymi miastami.

W 2002 roku wskaźnik opieki nad rodzicami wyraźnie obniżył się. Powodem tego spadku było wejście do grupy osób (50–64 lat) roczników urodzonych podczas wyżu demograficznego, tj. w latach 1950–52. W Grodzisku i Milanówku wzrost udziału osób w wieku 50–64 lat w 2002 roku nie przekroczył granicy jednego punktu procentowego, dlatego niewielki był też wzrost samego wskaźnika. W przypadku Pruszkowa i Podkowy Leśnej zmiany były znacznie większe (odpowiednio 2,33 i 3,67 punktu), a zatem i wielkość wskaźnika opieki spadła o 6,1 osoby w Pruszkowie i aż o 9,6 osób w Podkowie Leśnej. Ponadto mimo upływu czasu liczba ludności w wieku 80 i więcej w Grodzisku nie uległa zmianie, podczas gdy w Pruszkowie znacznie spadła, a tym samym udział tej grupy w ogóle ludności obniżył się z 2,3% w roku 1988 do 1,5% w roku 2002. W Podkowie Leśnej udział najstarszej grupy wiekowej wynosił odpowiednio 4,7% i 3,8%. Warto zauważyć jeszcze, że w Pruszkowie bardzo nieliczna była grupa osób w wieku 85 lat i więcej – jedynie 131 osób, co oznacza 0,24% ogółu mieszkańców miasta. W Grodzisku grupa tych osób była większa liczebnie (204 osoby), co przy mniejszej liczbie mieszkańców miasta oznaczało udział 0,79%. Dla porównania odsetek mieszkańców Żyrardowa w wieku 85+ wynosił 0,96% (400 osób), Milanówka 1,40% (213 osób), a Podkowie Leśnej aż 1,65% (61 osób). Tym samym wskaźnik opieki nad rodzicami w wieku 85 lat i więcej w roku 2002 wahał się od 1,3 w Pruszkowie do 8,0 w Podkowie Leśnej (wartości podane w nawiasach).

Najczęściej stosowaną w literaturze charakterystyką ogólną populacji jest mediana wieku. Jest ona najbardziej syntetycznym wskaźnikiem dotyczącym struktury wieku, pozwala bowiem na opis badanej populacji w postaci jednej ogólnej charakterystyki liczbowej⁵¹. Mediana, czyli wartość środkowa rozdziela całą populację na dwie liczebnie równe części w ten sposób, że w jednej z nich znajdują się jednostki w wieku nie wyższym od mediany, w drugiej zaś – nie niższym od niej. Dane przedstawione w po-

⁵¹ Należy ona do najczęściej używanych wskaźników, ponieważ może być używana nawet wtedy, gdy wiek podawany jest w grupach wiekowych, w których ostatni przedział jest na ogół otwarty, co wyklucza określenie np. średniej.

niższym zestawieniu przedstawiają wartość mediany dla poszczególnych miast.

	1955	1958	1978	1988	1996	2002
Grodzisk Maz.	29,6	30,1	32,9	34,9	37,1	38,3
Błonie	27,9	28,1	*	35,7	37,1	39,5
Piastów	29,1	30,2	*	33,8	37,0	41,2
Pruszków	29,8	30,6	*	35,3	38,8	38,5
Żyrardów	31,7	30,7	*	34,1	35,9	38,3
Milanówek	31,2	33,1	37,3	*	38,2	39,9
Podkowa Leśna	*	36,7	38,5	*	*	41,8

Mediana wieku obliczona według wzoru interpolacyjnego⁵² wykazuje w Grodzisku tendencję rosnącą. O ile w 1955 roku połowa mieszkańców Grodziska miała mniej, a połowa więcej niż 29,6 lat, o tyle w roku 2002 mediana wieku wynosiła 38,3 lat. Uzyskane wyniki były znacznie wyższe niż przeciętna wieku dla terenu Polski (mediana wynosiła odpowiednio 25,9 i 35,4 lat), jest to jednak charakterystyczne dla miast zachodniego pasma aglomeracji.

Podsumowanie

Ludność to podstawowa kategoria demografii, oznaczająca ogólną liczbę mieszkańców zamieszkującą określone terytorium. Przedmiotem przeprowadzonych badań są trzy podstawowe cechy ludności: stan, dynamika zmian oraz struktura według wybranych cech. Stan liczby ludności pozwala określić liczbę mieszkańców w danym momencie. Zgromadzone dane, których omówienie przedstawione zostało w artykule, pozwalają stwierdzić, że liczba ludności Grodziska Mazowieckiego powoli, ale systematycznie rosła. Na dynamikę zachodzących zmian wpływ miało wiele przyczyn o charakterze społeczno-demograficznym, ekonomicznym i politycznym. Ze względu na fakt, że Grodzisk nie zmieniał swoich granic administracyjnych, gęstość zaludnienia zmieniała się analogicznie do wzrostu liczby ludności. Stosunkowo duża powierzchnia miasta oraz charakter za-

⁵² $M(x) \approx Mx_0 + \frac{n+1}{2} \cdot n\{X < Mx_0\} \frac{hm}{nm}$, gdzie Mx_0 = dolna granica przedziału mediany, $\frac{n+1}{2}$ = ele-

ment środkowy, $n\{X < Mx_0\}$ = suma liczebności wszystkich przedziałów klasowych poprzedzających przedział mediany, hm = rozpiętość przedziału mediany, nm = liczebność przedziału mediany.

budowy miasta powoduje, że Grodzisk charakteryzuje się stosunkowo niskim poziomem zagęszczenia ludności (w 2003 roku 1992 osoby/km²).

Trzecią z wymienionych cech ludności jest struktura, odzwierciedlająca podział całej grupy ze względu na określone kryteria ilościowe. Szczególne znaczenie ma struktura według płci i wieku. Na poziom wskaźnika feminizacji (w 2002 roku – 113,4) miały wpływ czynniki o różnorodnym charakterze. Biorąc pod uwagę wzajemne relacje pomiędzy populacjami kobiet i mężczyzn mieszkających w Grodzisku, stwierdzić można, że przez cały analizowany okres utrzymywała się znaczna przewaga kobiet. Proces ten miał charakter względnie stały, bowiem dystans między obiema płciami nie zmieniał się w istotny sposób.

Cechą charakterystyczną dla stosunkowo młodego społeczeństwa Grodziska w latach pięćdziesiątych XX wieku była rosnąca liczba urodzeń. Obserwowany od początku lat 90. spadek dzietności oraz wydłużanie się przeciętnego trwania życia spowodowały duże zmiany w zakresie struktury wieku. Zmniejszyła się wyraźnie liczba oraz odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym (zwłaszcza dzieci do lat 14). Wzrosła natomiast zarówno liczebność, jak i odsetek ludności w wieku produkcyjnym. Związane to było to z przesuwaniem się wyżów demograficznych przez różne grupy wieku – pod koniec XX wieku pełnoletniość osiągnęły osoby urodzone w czasie ostatniego wyżu demograficznego (pierwszej połowy lat 80.). Wyraźnie zwiększyła się przy tym liczba ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym (45 lat i więcej), co związane było z przejściem do tej grupy osób urodzonych podczas wyżu lat 50. oraz nasilonych migracji związanych z poszukiwaniem pracy na warszawskim rynku. Zwiększył się także udział osób w wieku poprodukcyjnym – do 16,2% w roku 2003.

Na skutek zmian w grupach ludności obniżył się współczynnik obciążenia ekonomicznego. Wynikało to z szybkiego tempa obniżania się wskaźnika obciążenia osób dorosłych dziećmi do lat 14 oraz nieco wolniejszego tempa wzrostu obciążenia osobami starszymi – w 2003 roku na 100 mieszkańców miasta w wieku 15–59 lat przypadało 24 dzieci oraz 27 osób w wieku 60 lat i więcej. Oznacza to jednocześnie spadek wielkości wskaźnika potencjalnego wsparcia, bowiem na jedną osobę w wieku co najmniej 65 lat przypadało zaledwie 5 osób dorosłych, czyli dwukrotnie mniej niż w latach 50. Dokonana analiza oraz wysokość współczynników obciążenia dziećmi oraz osobami starszymi nie pozwalają na wysnuwanie optymistycznych wniosków. Oznaczają one bowiem, że w przyszłości (przy zachowanej strukturze) sytuacja Grodziska pod tym względem będzie ulegać pogorszeniu – mniej osób wchodzić będzie w wiek produkcyjny i podejmować pracę, więcej natomiast zasilać będzie i tak liczną grupę osób starszych. Oznacza to, że przy założeniu trwałości naruszenia równowagi mię-

dzypokoleniowej i zachowaniu dotychczasowych trendów rozwoju, coraz mniej będzie w Grodzisku dzieci (potencjalnych przyszłych pracowników) oraz osób w wieku produkcyjnym, a coraz więcej osób w wieku niezdolności do pracy.

Socio-economic development of Grodzisk Mazowiecki

Summary

The subject of demography is whole the population who lives in a territorial district. The aim however is to establish all the phenomena and processes the population is subjected to. The article is devoted to establish the actual stand as well as the changes in the number of population of Grodzisk Mazowiecki. It is also devoted to changes that take place in the structure of the population. The data on the structure of sex and age was analysed. They influence importantly almost all the changes that take place in population.

One can determine, based on the analysis that in Grodzisk Mazowiecki, after the WW 2 the number of population gradually was increasing. The structure of population was changing. Especially age structure was subject to change. Relatively young population of this city entered in the 1960. in the phase of old-age. Similiar situation happened also in other Warsaw region towns. The reason of this was decreasing number of births. The next reason was movement of boom generation towards the older age. 2002 was the year when baby – boomers from post WW2 entered the age 47–57. Finally the reason of aging was the increase of life expectancy.